

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

279

PÓSTA BÉLA

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM
ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁNAK
TÖRTÉNETE

Sajtó alá rendezte:
VINCZE ZOLTÁN

Kolozsvár, 2013

A kötet megjelenését a Communitas Alapítvány, a Magyar Tudományos Akadémia és a Bethlen Gábor Alap támogatta.

© Vincze Zoltán, 2013

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013

Felelős kiadó
BIRÓ ANNAMÁRIA

Sajtó alá rendezte
VINCZE ZOLTÁN

Korrektúra
ANDRÁS ZSELYKE

Műszaki szerkesztés, borítótér
BODÓ ZALÁN

Nyomdai munkálatok
GLORIA, Kolozsvár
Felelős vezető
NAGY PÉTER

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PÓSTA, BÉLA

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem-és Régiségtárának története /
Pósta Béla ; ed., postf.: Vincze Zoltán. - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului
Ardelean, 2013

ISBN 978-606-8178-81-3

I. Vincze, Zoltán (ed. ; postf.)

737.1

TARTALOM

Elöljáró szó.....	7
PÓSTA BÉLA: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának története.....	15
KOVÁCS ISTVÁN: Az Erdélyi Múzeum-Egylet megalakulásának 50 éves jubileuma és jubiláris plakettje.....	47
PÓSTA BÉLA: Az Erdélyi Múzeum-Egylet jubileumi plakettje.....	55
Képjegyzék.....	59
Rezumat.....	89
Abstract.....	91

ELÖLJÁRÓ SZÓ

Százéves gépirásos kéziratot lapozok.¹ Szerzőjét, címét az egykori gépirónó elmulasztotta feltüntetni. Megtette ezt helyette az Erdélyi Múzeum-Egyesület irattárát kezelő tisztviselő. Szövege után ítélve, a szerző kiléte minden kétségen kívül áll, ellenben tartalma csak részben fedi a címet. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára történetének fölvázolását csupán az egyik állag, a régiségtár gyűjteményeinek bemutatása követi, utolsó mondata pedig a befejezetlenség érzetét kelti. Az éremtárat bemutató fejezet teljességgel hiányzik. A kettős tár korai történetét és gyűjteményeit bemutató, évszázados késéssel is csak torzóban hozzáférhető munka megszületésének körülményei a következőkben rekonstruálhatók.

Az alapítása 50. évfordulójának illő megünneplésére készülő Erdélyi Múzeum-Egyesület a jubileumi alkalomra három kiadványt készült útjára bocsátani. A választmány egyik év eleji ülésén felröppent gondolat az 1909. március 21-i közgyűlésen határozattá emelkedett. A kiadványok egyike „Díszes kiállítású emlékalbum, amely ismertetni fogja az egyesület és gyűjteményei történetét, cikket közöl a múzeum alapítóiról, munkásairól és életben levő munkásaitól. Tartalmazni fogja a jubiláris ünnep lefolyását is, s így csak az ünnepély után jelenhet meg.” A szerkesztés megtisztelő, felelős gondját a közgyűlésen megválasztott új főtítkárr, az egyetemi és múzeumi könyvtár igazgatója, Erdélyi Pál vállalta. Az egyesület következő nemzedékének vezéregyénisége, Szabó T. Attila megfogalmazásában „ez az Emlékkönyv az EME történetének nagyarányú összefoglalása, az

¹ Pósta Béla: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának története*. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (KmROL), Kelemen Lajos személyes gyűjteménye, 14. csomó.

Egyesület félszázadaig végzett munka szemléje és a jövő feladatok kijelölője lett volna”.²

Letta volna ... Mert a kötet anyagának fontos részét képező jó néhány dolgozat nem készült el határidőre. A többszöri halasztás miatt a beérkezett írások mintegy fele – az EME története, kiemelkedő tagjainak pályaképe, Mikó Imre élete és munkássága – csak az első világháború idején juthatott nyomdafestékhez, az ívek pedig csak az újabb világegés közepette, 1942-ben állottak össze kötetté. Nem „díszes kiállítású emlékalbum”-má, hanem az egyesület, az erdélyi magyarság drámai sorsát tükröző „foltos, portól évődött, vagy másként megrongálódott leveleket” egybefűző kordokumentummá. Az EME félszázados történetének koronatanújává, amely – hasonlóan a levéltárak féltve őrzött kincseihez – az egykori valóságnak csak bizonyos szeleteiről tudósít. Zárszávában sajnálattal állapítja meg a kötet szerkesztője: „... a Múzeum tárainak [...] története sohasem készült el”.³ Szabó T. Attila sommás ítélete nem bonyolódik részletekbe, bizonyára így tudta ezt Kelemen Lajostól. Pedig a 20. századi erdélyi magyar történetkutatás legendás emlékezőtehetségéről (is) ismert nesztora – egyesületi titkári minőségében – egykor maga vette át és mentette meg (bár részben) az utókornak az Érem- és Régiségvár történetét és gyűjteményeit bemutató két kéziratot: a feladattal megbízott Pósta Béla, illetve Kovács István dolgozatát. A tervezett jubileumi kötetek egyre húzódó, hovatovább reménytelenné váló kiadása, az elkészült kéziratok értékesítésének szükségessége felvetette az egyesület egyéb kiadványaiban való megjelenítés gondolatát. Póstának a Régiségvárat bemutató dolgozata szerepelt az Erdélyi Múzeum 1917. évi füzetében közlendő kéziratok jegyzékében, ám a következő – feltehetőleg a folyóiratot szerkesztő Erdélyitől származó – megjegyzéssel: „Később nem vállalta, újra akarta dolgozni. Mellékletek nem voltak hozzá”.⁴

A dolgozatok kiadása végképp lekerült a napirendről. Pósta kéziratára a mestereként tisztelt nagy tudósnak, Kelemen Lajosnak az egyesület újabb jubileumi kiadványa részére írt pályaképén⁵ dolgozó – immár néhai – Csetri Elek bukkant rá, és hívta fel alulírott figyelmét 1999-ben. Ennek szövegét tartjuk most kezünkben.

Pósta Bélát illette az Érem- és Régiségvár öt évtizedes útjának felvázolása, kincseinek értő bemutatása, hiszen a frissen létesített régészeti tanszék egyetemi tanárává történt kinevezése (1899) óta ő volt egyben a

² Szabó T. Attila: *Zárószó*. In: Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére 1859–1909. Szerk. Erdélyi Pál. Kolozsvár 1909–1942. 329–330.

³ Uo. 330.

⁴ Iratjegyzék. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára a KmROL őrizatében (EMELvt) 194. csomó, 95.

⁵ Csetri Elek: *Kelemen Lajos (1877–1963)*. In: *Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár 2009. 243–282.

Ferenc József Tudományegyetem kezelésében lévő kettős tár őre, igazgatója. A gyűjtemények átvételekor elégedettséggel vegyes keserűség hangján állapította meg, hogy a tár, mely „az EME-nek a tulajdonképpeni karakterét megadja”, „sok tekintetben mily becses, [...] és állapota ma mily reménytelen”.⁶ A talpraállítás átgondolt programját tűzte maga elé, melynek többször megismételt irányelve: „Helyiség, szakerő és évi rendes javadalom: ez a három alaptényező, amelyen minden múzeumi gyűjteménynek sorsa megfordul”.⁷ A maga kitűzte teendőik szellemében kiharcolta az egyesülettől kapott, korábban csupán jelképesnek mondható dotáció megemelését, és mindenekelőtt a biztos továbblépést garantáló, folyamatosan növekvő összegű állami segílyt. Az egyetem új épületében a pillanatnyi igényeket kielégítő helyiségeket szerzett, amelyeket a rohamosan gyarapodó állomány ideiglenes elhelyezése érdekében – az előbb-utóbb megépítendő saját otthon reményében – bérelt raktárhelyiségekkel toldott meg. A további célzott gyarapodást és a tudományos feldolgozást biztosító tanítványokat, szakembereket nevelt, akikkel megalapozta az európai archeológiai kutatások új műhelyét, a kolozsvári régészeti iskolát. Szolgálatát kezdetén a rábízott tár bő 10 000 régiséget és mintegy 15–20 000 érmet őrzött, hogy egy évtized elteltével, az egyesület jubileumi esztendejében a régiségtár állományának megkétszereződéséről, az éremtári állomány 8000 darabbal való gyarapodásáról számolhasson be önmagának.⁸ Megbízatása a mennyiségi gyarapodás, az értékmentés és -teremtés félszázados folyamatának, tárlókban megcsodálható és raktárakba szorult kézzelfogható eredményeinek felmutatására szolt.

A dolgozat nagyobbik fejezetét kitevő tártörténet az építkezés ötven évét három rövidebb szakaszra bontotta. Az első felajánlások és adományok ugyan korábban érkeztek, de a tár életének évtizednyi első korszakát (1862–1872) Finály Henrik érem- és régiségtárnokká választásától számította: az ő érdeme volt az önállósult tár megszervezése. A negyedszázadot átfogó második korszak (1872–1898) elkülönítését az indokolta, hogy 1872-ben az egyetem – az EME tulajdonjogának csorbítása nélkül – átvette a táruk kezelését, elkezdődött a gyűjtemények oktatási célú hasznosítása, s egyúttal az egyesület a gyarapodás újabb anyagi forrásaihoz jutott. A kényszerű költözködés és Finály halála (1898) a tár hosszú ideje egyre inkább érzékelhető Hamupipóke-sorsának, kegyelemkenyérre ítéltségének állandósulásával fenyegetett. A Pósta Béla kinevezésével kezdődő harmadik korszak (1899–1909) a megújulás friss szelét hozta a kettős tár életébe: a gyarapodás, az építkezés, a szellemi pezsgés évtize-

⁶ Pósta Béla jelentése az EME Választmányának. 1899. október. Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum (ENTM) levéltára, C1 42.

⁷ Idézet az alább közölt Pósta-kéziratból.

⁸ Vincze Zoltán: *Pósta Béla (1862–1919)*. In: *Hivatás ...* 399–432.

dének nevezhető, amelynek áldásai a következő öt évben – a világháború kitöréséig – tovább szaporodtak.

A kézirat második fejezete bőséges illusztrációs anyag kíséretében mutatja be a régiségtár tárgyainak történelmi korok és egykori rendeltetésük szerint kialakított csoportjait, gyűjteményeit. A Finály-korszak szerzeményei közül kiemelt helyet kaptak a Torma Zsófia-gyűjtemény tordosi leletei, amelyeket a Marosújváron talált görög bronzsisak, a potaissai római sírszobor (anya gyermekével), az I. apahidai fejedelmi sír (Omharus), Biró Albert majolika-gyűjteménye követ. A Pósta-korszak vásárlásai (a felsőújvári bronzlelet, potaissai Venus-szobrocska, kelyhek, a székelyzsombori és a szenterzsébeti oltár, keleti szőnyegek), ajándékai és letétei (*casula*, 10 kortárs magyar festő alkotásai) további műtárgyakkal gazdagították a gyűjteményeket, tudományos értékük miatt mégis a rendszeres régészeti ásatások (Nagyiklód, Balsa, Marosszentanna) során, illetve néprajzi gyűjtőutakon szerzett tárgyak (halászeszközök, hímzések) képezik a legértékesebb gyarapodást.

A régiségtárnak a kéziratban említett legfrissebb gyarapodásában felfedezzük az 1909 tavaszán vásárolt felsőújvári bronzleletet, valamint a marosvásárhelyi népvándorlás kori temető 1909–1910-ben végzett feltárásán előkerült leleteket. Furcsa mód kimaradt az 1909 decemberében átvett egyiptomi múmia, bár hiányának jószerevével elfogadható indoka, hogy a Nílus országából idekerült ókori emlék vajmi nehezen lett volna beilleszthető az erdélyi múltba, amelyre pedig (mintegy vázra) a bemutatott múzeumi tárgyakat a szerző felfűzte.⁹ Szembetűnő viszont, hogy a Pósta terveiben évek óta szereplő és 1910 áprilisában végre megejtett tordosi ásatásra való hivatkozást is hiába keressük.¹⁰ A dolgozat nem tud Erdély paleolitikus leleteiről, és a Kárpát-medencei magyar élet legrégebb emlékeiről is hallgatni kénytelen (a régiségtárban a „honfoglalás első idejéből nincs lelet”). Némásága annak bizonyosága, hogy a kézirat lezárására kétségkívül az 1911-ben végzett csoklovinai és Kolozsvár – Zápolya utcai ásatások előtt került sor. A kéziratához csatolt rövid jegyzet és elismervény egybehangzó vallomása is az 1910. eleji keltezés mellett szól. Pósta Béla ezúttal is szavatartó, megbízható embernek bizonyult. A tárigazgatók közül egyedül ő adta le (reményen felül) határidőre a várt kéziratot. Az egyetem 1910/1911-es évkönyve az EME 50 éves jubileumi emlékkönyve számára írt, *Az ENM régiségtárának története* című dolgozatot „sajtó alatt” megjegyzéssel említi.¹¹

⁹ Az Érem- és Régiségtár iktatókönyvében feltalálhatók az adományozó Back Fülöpnek küldött levélre, az árubevallási nyilatkozatra, a küldemény átvételi jegyzőkönyvére, a megrendelt múmiaszekrény költségszámítására utaló bejegyzések (május 9., december 18., 23., 29.). Irattári napló 1909. 96, 561, 571, 592. EMELvt, 298. csomó

¹⁰ Uo. 1910. 331–334. Köszönőlevelek a tordosi lelkészeknek, tanítónak.

¹¹ *Beszédek, melyek a kolozsvári Ferencz-József m. k. tudomány-egyetem [...] rectora és tanácsának beiktatása és a tanév megnyitása alkalmából [...] tartattak. 1910/1911. fasc. I. 98.*

A régiségtárat bemutató fejezet – egyben a kézirat alapszövegének – utolsó mondata a befejezetlenség érzetét kelti: hiányzik a joggal elvárt zárógondolat. Illetve: a régiségtár bemutatása után az olvasó a kettős tár másik nagy gyűjteményével, az éremtárral ismerkedne. Ám Pósta e fejezet megírását tanítványára, most már osztályarcheológus munkatársára, a tárat kezelő numizmatikus szakemberre, Kovács Istvánra bízta. E fejezettel kiegészülve, a kézirat az Érem- és Régiségtár történetének és bemutatásának kerek egész tükrévé vált volna.

Kovács István lelkiismeretesen készült a feladatra. Az előmunkálatok előhaladásának mintegy igazolása az EME jubileumi emlékplakettjét, ifj. Vastagh György nemes eszmeiséget sugárzó, szép munkáját bemutató dolgozata (1910). Az alkotás elő- és hátlapjának fényképével illusztrált leírást az EME és az éremtár történetének és bemutatásának tömör váza vezet be. Utóbbi a tervezett emlékkönyv részére írt dolgozat rövidített változatának tekinthető. A tár történetét az 1842–1843. évi felajánlásokkal indítja, adatokkal szemlélteti az egyesület életre hívásával egyidejű táralapítást, és kitér a stagnálás évtizedeire. A Pósta-korszakban bekövetkezett fellendülés legfőbb mozzanatának az állami éremleletek kiválasztási jogának elnyerését tekinti. A bemutatás rendjén ismerteti a mintegy 30 000-re duzzadt állomány összetételét, és közli a korszerű elvek alapján elkezdett rendezés első eredményeit.¹² Rövidesen elkészült maga az évfordulós emlékkönyv részére megrendelt dolgozat, ám a kézirat átadásának időpontját nem tudjuk, szövege pedig ismeretlen. A pillanatnyilag hozzáférhető egyetlen hiteles adat 1916 végéről származik, amikor Pósta kérelmezte orosz hadifogságban senyvedő tanítványa-munkatársa címzetes nyilvános rendkívüli tanárrá való előléptetését. A javaslatához mellékelte Kovács-bibliográfia 6. pontja alatt a következő cím olvasható: „Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Éremtárának története: Az Erd. Múz. Egylet jubilaris emlékkönyvében”.¹³

Százéves kallódás után Pósta Béla dolgozata előkerült. Remélhetjük-e, hogy előbb-utóbb Kovács István kézírata is, bűvópataksorsából kitörve, napfényre jut? Addig is, a teljesség igényének lehető kielégítése szándékával, a Pósta-kézirat kiegészítéseként, függelékben újraközöljük az éremtár rövid történetét és a jubileumi emlékplakett leírását tartalmazó Kovács-dolgozatot. Az eljárás egyben el nem szalasztható alkalmat kínál egy további, egészen frissen előkerült Pósta-kézirat közlésére, amely az említett plakett első bemutatásának tekinthető.

¹² Kovács István: Az Erdélyi Múzeum-egylet megalakulásának 50 éves jubileuma és jubilaris plakettje. Numizmatikai Közöny IX(1910). 21–25.

¹³ Felterjesztés Dr. Kovács István egyetemi magántanárnak a címzetes nyilvános rendkívüli tanári címmel leendő felruházása tárgyában. Gépirásos másodpéldány, é. h. n. Az ENTM levéltára C12493/2. – A vallás- és közoktatásügyi miniszternek felterjesztett hiteles másolata: Magyar Országos Levéltár K 500–154382/1918.

Pósta kereste fel az egyesületi választmány megbízásából a számba jöhető szobrászokat, maga választotta ki közülük ifj. Vastagh Györgyöt, ő vállalta fel a művésznek az egyesület elvárásait, és ő kötötte meg vele a szerződést. Természetes volt immár, hogy ő mutassa be az ünnepségsorozat közönségének magát az alkotást. Esztétikai fogantatású elemzése felvázolja a mű létrejöttének folyamatát, teljességgel elhallgatva a műteremtésben magára vállalt, el nem hanyagolható szerepet. Kovács numizmatikusok számára írt szakszerű leírásával társítva, a jubileumi emlékérem méltó irodalmi megörökítése. A csupán névjeggyel ellátott Pósta-előadás szövegét, mellékletben a plakett két lapjának fényképével, az ünnepi közgyűlés iratait tartalmazó levéltári állag őrzi.¹⁴

Az Érem- és Régiségtár történetét, valamint a régiségtárat bemutató Pósta-kézirat lapjai eredetileg számozatlanok voltak, ceruzával megejtett számozásukra a kutatásra történt átadás alkalmával került sor. Az 1–51. lapok magát az alapszöveget, az 52–55. számúak a képjegyzéket tartalmazzák. Az 56. lap Pósta ceruzával írt, utólagos megjegyzését őrzi:

„7-ik kép clichéjét Erdélyi igazgató úr csináltatta meg.
24-ik kép clichéjét megcsinálták már az Erdélyi Múzeum {sorszám kihagyva – 26(1909). 2.} füzete számára.
34-ik kép clichéjét megcsinálták már az Erdélyi Múzeum 1910. jan. füzete számára.”

Az 58. lap gépirásos, aláíratlan szövege:

„Elismervény.

Alulírott elismerem, hogy az I. 413. és az I. 414. számú fényképeket az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárától hivatalos használatra átvettem. Kolozsvár, 1910 március hó.”

Az irat talán a jegyzék idézett 24. és 34. képével kapcsolatosan született, bár az sem teljesen kizárt, hogy a jubileumi plakett két lapjának fényképére utal, s ebben az esetben kiállítója személyét Kovács Istvánban kell sejttenünk.

Az 57. sorszámot viselő, a dolgozat tartalmától teljesen idegen lap a levéltár egyik utólagos rendezése (?) alkalmával keveredhetett a Pósta-kézirat lapjai közé. 1923-ra keltezhető, és a román miniszterhez intézett egyesületi beadvány magyar nyelvű fogalmazványát tartalmazza.

¹⁴ EMELvt 68. csomó, 11–16. lap. – Az emléklakett megszületésére: Vincze Zoltán: *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla-korszakban (1899–1919)*. Kézirat.

A szövegek közlésénél szem előtt tartottuk a mai olvasó elvárásait, és általában az akadémiai helyesírási szabályok legfrissebb (1984) kiadását követtük. Ugyanakkor megőriztük az egyéni hangulatot hordozó nyelvi formákat (nyugot), az idegen eredetű szavak korabeli írásmódját (archaeologus, Egyptom), a neveknek a szövegben felfedezhető formáját (Eszterházy). A szövegek közli jegyzetek, a (-)be vagy []-be tett megjegyzések mindegyike Póstától származik. Az eredeti fogalmazás alig igényelt beavatkozást. A jelen közléshez csatolt, {}-ben olvasható kiegészítések többsége az illusztrációk forrásának, mai őrzési helyének jelzésére szorítkozik. A nyomásra kiválogatott 69 kép többsége (62) a kéziratról leválasztva, az egyesületi levéltár más állagában és alaposan összekeverve maradt ránk. Néhányuk elkallódott, és a levéltár más anyagaiból, illetve egyéb forrásokból kellett őket pótolni. Sorrendjük a Pósta-féle jegyzéket követi. Listájukat a jubileumi plakett két lapjának – Kovács dolgozatához és Pósta előadásához csatolt – egykori fényképe (70. kép), valamint a kézirat két lapjának jelen kiadáshoz készült fényképe (71–72.) egészíti ki. A jelen kiadványt záró képjegyzék 1–69. számú tételeinek főszerzője Pósta kéziratából származó, szó szerinti átvétel; a zárójelbe tett jegyzetek a képek mai őrzési helyét jelölik.

Kedves köteletségének tesz eleget a közlő, amikor köszönetet mond mindazoknak, akik a kézirat évszázados késéssel történt megjelenését lehetővé tették. Mindenekelőtt el nem múló hálával gondol Csetri Elek akadémikusra, amiért – eléggé nem becsülhető segítőkészségről és önzetlenségről téve bizonyosságot – figyelmét a kallódó kordokumentumra irányította. Köszönettel tartozik a Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága vezetőjének és munkatársainak, akik a kézirat tanulmányozásában, másolata elkészítésében segítségére voltak, közlését engedélyezték. Mitu Melinda, az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum – az egykori Érem- és Régiségtár állagának őrzője – igazgatóhelyettese képanyaggal segített. Családtagjaim – mindenekelőtt Zoltán fiam, továbbá unokáim: Tímea, Csenge, Brigitta – átvállalták a szöveg és a képek felkutatásával, másolásával járó törődéses munka tekintélyes részét. A közös erőfeszítés voltaképp a monográfia szerzőjének emléke előtti kegyeletes tisztelgés. E sorok írásakor a 150 éve, 1862. augusztus 22-én született Pósta Bélára, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának felvirágoztatójára, a kolozsvári régészeti iskola megalapítójára, a magyar archeológia egykori oszlopára, mai kutatások ihlető mentorára, megbízható kalauzára emlékezünk.

Kolozsvárott, 2012. augusztus havában

Vincze Zoltán

Az előszóban használt rövidítések feloldása:

EME	Erdélyi Múzeum-Egyesület
EMELvt	Az EME Levéltára a KmROL megőrzésében
ENTM	Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei)
Hivatás	<i>Hivatás és tudomány. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiemelkedő személyiségei.</i> Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár 2009.
KmROL	A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale, Direcția județeană Cluj)

PÓSTA BÉLA

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁNAK TÖRTÉNETE

Történetet kell írni. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának történetét. Ötvenesztendősz lett a szülő – az Erdélyi Múzeum-Egyesület –, legfiatalabb csemetéjét be kell mutatni.

Kettős hát a földadat: történetírás és bemutatás. Ez a kettő azonban nagyon egyenlőtlen.

A történetírás röviden, szinte egy lélegzetre elvégezhető, mert hiszen ennek az intézménynek élete hasonlatos a jó házastársak életéhez. Annyira csendben folyik, hogy szó nem igen esik róla. Persze ez csak a házaselet boldogságának előnyös; a múzeumi osztályoknak nem árt, ha létezésükről tudnak, sőt szükséges, hogy mentől többen tudjanak rólok, érdeklődjenek irántok, támogassák, szeressék azokat.

A nagy időkbén, amikor az Egylet megalakult, még az sem volt könnyű, hogy annak célját szabatosan körülírják, tartalmát és formáját megtalálják. Pedig mindenki egyet akart, egyet gondolt. Hogy lett volna hát lehetséges akkor olyan szervezetet teremteni, mely az egyesület érem- és régiségtárának vagy bármely más gyűjteménytárának jövője számára virágzást, érdeklődést biztosított volna. Más volt akkor a cél. Tömöríteni kellett egy elnyomott haza jogfosztott fiait olyan munkára, amelynek végső célja az erőszakkal elvett jogok visszaszerzése volt. Békés volt a forma, de bizony harc volt annak tartalma. Igaz, a legbecsületesebb, a legjogosabb és a legigazabb harc, de mégiscsak harc in optima forma.

A közmondás azonban érvényét sohasem veszti: Inter arma silent musae. Ez volt az oka annak, hogy az érem- és régiségtár múltjában kevés az öröm.

Alapítása maga minden egyéb, csak nem igazi érem- és régiségtár-alapítás. Nem mintha nem tudták volna az alapítók, hogy mi egy ilyen intézmény, hiszen az Egylet első titkára, Finály Henrik dr. maga mondja,

hogy: „A valódi múzeum mi lehet egyéb, mint tárháza az oly tárgyaknak, amelyek a tudományos működésnek vagy anyagul vagy eszközül szolgálhatnak; mi lehet célja e tárgyak egybegyűjtésének, ha nem éppen annak a tudományos működésnek a megindítása, amelynek részint tárgyai, részint eszközei; és ki másnak lehet vala ez hivatása és feladata, mint éppen az alapító egyesületnek.”

Jól tudták, hogy mit és hogyan kellene csinálni, de akkor, sőt bizony még ma is, a magyar ember, mikor imádkozik is, csak félig munkálja a maga üdvösségét, nagyobbik felében az imádsága is harc szabadságáért.

Igy történt, hogy ez a gyűjteménytár az egyesület megalakulásakor, mint külön osztály meg sem alakult. Finály Henrik elmondja, hogy eleinte azokat a tárgyakat, amelyek az érem- és régiségtár anyagához első időben egybegyűltek, nem szervezték önálló gyűjteménnyé, hanem őrizetüket ideiglenesen a könyvtárnokra bízta, s ez őrizte úgy, hogy azokat szám szerint átvette, és egy raktárban elzárta.¹

Amint aztán az anyag szaporodott, az egyesületi közgyűlésen is fölmerült az az óhaj, hogy az érem- és régiségtár „valahára rendbe jöjjön” és hozzáférhetővé váljon. Ez az óhaj azonban egymagában nem lett volna elég, mert az intézmény tulajdonképpen megalapítása mégiscsak ahhoz a tényhez fűződik, hogy gróf Eszterházy László (1. kép), a gróf Eszterházy-féle éremgyűjtemény letéteményes tulajdonosa, ezt a nagyértékű gyűjteményt a múzeumnak átadta, s azonkívül 5000 forint névértékű földtehermentesítési kötvényt adott át, mint alapítványt, amelynek kamata a gyűjtemény leendő őrének jutalmazására szolgáljon.

Ennek az igazán fényes adománynak lehet köszönni, hogy az érem- és régiségtár elsősorban külön helyet kapott, mert az igazgató-választmány ekkor jelölte ki számára a Mikó-féle nyaraló emeletében a délre néző egyik termet. Ekkor rendeztette azt be, s ekkor választott a gyűjtemény számára őrt Finály Henrik személyében. Az új őr átvett a könyvtárnoktól 562 db. régiséget és 11 920 db. különböző pénzt, emlékérmét és pénzjegyet, amelyhez az Eszterházy-gyűjtemény 3779 db. éremmel és emlékéremmel járult.

Az Eszterházy-féle adomány 1862-ben jutott a múzeumhoz. Ugyanazon év novemberében nyer az érem- és régiségtár külön őrt és külön helyiséget. 1863. július havában kezdődik a rendezés és lajstromozás, és a gyűjtemény rendezése nagyjában már 1864 februáriusában befejeződött, amikor is az új adományokkal, csere és vétel útján szerzett tárgyakkal az egész anyag 1012 db. régiséget és 14 273 db. érmet számlált. Mindez kétségtelenül Eszterházy László nevéhez fűződik, akit méltán mondhatunk az érem- és régiségtár valódi megalapítójának.

¹ Emlékkönyv Gróf Mikó Imre emléksobora leleplezése alkalmára. Kolozsvár, 1899. 43. l.

Az ő nagyértékű adománya nélkül semmi esetre se jutott volna még akkor az érem- és régiségtár sikeres működésének két alapfeltételéhez: ti. külön helyiséghez és megfelelő szakerőhöz. Igaz, hogy a harmadik lényeges feltétel, az évi rendes javadalom – mely e gyűjtemény rendszeres gyarapítását szolgálta volna – akkor még nem sorakozott a két előbbi tényezőhöz; de hát az Egyletnek enélkül is módjában volt, hogy a gyarapításra évenként bizonyos összeget fordítson.

Helyiség, szakerő és évi rendes javadalom: ez az a három alaptényező, amelyen minden múzeumi gyűjteménynek sorsa megfordul. Ez a három tényező az érem- és régiségtár életében szintén érezte hatását.

Helyiség tekintetében hamarabb jelentkeztek a bajok, semmint gondolták. De hisz ez természetes is volt. Az érem- és régiségtár számára egyetlen termet rendelhetek csak, amelyben a gyűjtemények fölállítására 4 üveges szekrény, 2 asztalon álló lapos üveges szekrény, egy szabad állvány és 4 kis polc volt csak.

Hogy ez a minimális keret nem felelt meg annak a hatalmas feladatnak, hogy magába fogadja az erdélyi terület múltjának emlékeit, az egészen világos. Hiszen ez a föld már a történelem előtti korok hajnalán is olyan terület, mely gazdag aranykészletével fényes művelődések kisugárzásait vonja maga felé, s attól kezdve soha nem is szünetelt itt a művelődés.

Az emlékek begyűlésében pedig nem képzelhető ezen a területen olyan lassú tempó, hogy a helyiség elégtelensége – ha azt ily szűkre szabják – nagyon hamar ne jelentkezzenek.

Aztán még – a fejlesztéstől eltekintve – a rendes múzeumi kezelés alapfeltételei is hiányoztak ebben a helyiségben. Fűteni nem lehetett, és így a gyűjtemény feldolgozásának és lajstromozásának munkája október 1-től május 1-ig, tehát évenként 5 hónapon át teljesen szünetelt. A közönségre való hatása is igen csekély lehetett a gyűjteménynek, hiszen szinte félesztendőn át zárva volt, mégpedig az esztendőnek abban a felében, amely a városi embert a múzeumlátogatásra legjobban ösztönzi. A tavasz és a nyár a szabadban élés ideje, a tél szokott a tanulmányozás, a szobákba vonulás ideje lenni.

Ne csodáljuk tehát, hogy az alig megalapított érem- és régiségtár életében csakhamar jelentkeznek a bajok. A gyűjteménytár vezetője arról panaszkodik, hogy nem képes a gyűjteményt lajstromozni. 1866-ban már a túlszűfolttság miatt is, és külön helyet kér az éremtár részére.

Az 1867. évről szóló jelentésében azt jelenti, hogy a régiségtárban a tárgyak a szó szoros értelmében egymás hátán vannak, és, hogy maholnap be kell zárni a gyűjteményt a közönség előtt, mert lehetetlen lesz a tárgyakat úgy elhelyezni, hogy köztük még járni is lehessen. Pedig a szekrényekben már 1866-ban oly tömötten állottak a tárgyak, hogy sem kényelmesen

szemlélni, sem a létszám felől áttekintés útján hozzávetőleges fogalmat alkotni nem lehetett. Panaszai között már 1866-ban fölhangzik a legtermészetesebb, az ti., hogy a helyszűke nem engedi meg a tárgyaknak valódi tudományos elrendezését.

Ha a szakerő szempontjából tekintjük ezt az alapítást, akkor is kiviláglik, hogy messze elmaradt a valódi követelmények mögött. Csak vezetőt kapott. Igaz, hogy lelkeset és hozzáértőt, de segédszemélyzetéről gondoskodás nem történt, pedig az érem- és régiségtár sokkal nagyobb feladatokra volt hivatva, semhogy ezeket nélkülözhetne volna. Ki csodálkoznék tehát, hogy az 1867-i közgyűlésen arról panaszkodik a gyűjteménytár őre, hogy a régiségtár még leltározva nincs; rendezetlen és leltározatlan az Eszterházy- éremgyűjtemény is, holott a roppant sok teendő végrehajtására egyedül önmagára van utalva, és az utolsó számjegy megírásáig és felragasztásáig mindent egymagának kell csinálni.

Aránylag legkevésbé érezte káros hatását a rendes évi javadalom hiánya, és pedig azért, mert az alapításra következő első évtizedben a lelkesedés olyan végtelenül hatalmas és a Múzeum-Egyletet annyira szemefényének tartja mindenki, hogy a legbecsesebb ajándéktárgyak évről évre növelik a gyűjteménytár anyagát.

Azonban, ha nem is olyan nagy mértékben, mint a két előbbi tényezőnek meg nem felelő volta, mégis érezte ez a hiány is a maga jellemző hatását. A régiségtár órének jelentéséből látjuk, hogy az összegyűlt anyag legnagyobb részéről legfőlebb a tárgyak lelőhelyét tudják, megtalálásának részletes körülményeiről pedig igen kevés adatot, vagyis az anyag tudományos értéke csekélyebb, s az intézménynek nincs módjában szakszerű kutatások segítségével tudományos szempontból is becses anyaggal gyarapodni.

De ez a hiány még egy más végtelenül fájdalmas következménnyel is jár, azzal ti., hogy a hazai régiségek – régi történelmünk, dicsőségünk, munkánk, szenvedéseink és törekvéseink örök tanúi – tetemes számmal vándorolnak ki az országból, mégpedig úgy, hogy még azt sem lehet megtudni, hogy mi úton és hová lesznek: tehát a hazára nézve teljesen elvesznek. Erről is panaszkodik az alapítás első éveiben a gyűjteménytár őre, amint az nem is lehet másképp ott, ahol az ilyen kincsek megmentésére hivatott intézmények megfelelő évi rendes javadalmazással nem bírnak.

Az alapítás tehát megtörtént, amennyiben a gyűjteménytár kereteit megalkották, de e kereteknek most vázolt méretei előre megszabták a gyűjteménytár jövőjét és jellegét. Ez a jövő s ez a jelleg nem lehetett más, mint egy kicsinyes és nagyon helyi érdekű vidéki múzeumé, amely semmiképpen nem számíthat arra, hogy valaha azoknak a magasabb föladatoknak elvégzésére izmosodik, amelyek az erdélyi részek központi érem-

és régiséggyűjteményére, úgy is, mint tudományos intézetre, úgy is mint nemzeti erőforrásra, hárulnak.

Nem csoda tehát, hogy e gyűjteménytár életének első korszaka olyan mederben is folyik le, mint más jelentéktelen és magasabb igényekkel nem rendelkező hasonló gyűjteménytáraké.

Kegyelemkenyéren él elhelyezése tekintetében. 1868-ban az éremgyűjtemény számára – hogy az betörés ellen biztosítva legyen – a királyi fő-kormánysház ajánlott fel a maga épületében helyiséget, s ezzel arra nyílt kilátás, hogy a régiségtár anyaga három különböző helyen lesz elszórva. Olyan állapot, mely ennek a gyűjteménytárnak életében, mint chronicus jelenség, még sokszor fog ismétlődni.

Az 1869-ik év a legjellemzőbb ebben a tekintetben. Ennek az évnek a telén állítólag rablási kísérlet történt a múzeum épületében, s a közvélemény abban állapodott meg, hogy a múzeumban tolvajok és rablók nem kereshetnek egyebet, mint aranyat és ezüstöt; ilyet pedig leginkább és kiválóan az érem- és régiségtárban találhatnak, vagyis hogy éppen ez a gyűjtemény vonzza a rablókat és tolvajokat a múzeumba. Azért azt határozták, hogy az egész éremtárat és a régiségtár értékes tárgyait minden télen be kell szállítani a várostól távol fekvő múzeumépületből a városba, biztos helyre.

Ennek folytán az egész éremtárat és a régiségtár anyag szerint is értékes tárgyait ládába pakolták, és az országházába, az országos levéltár helyiségébe, egy vasajtóval és vastáblákkal biztosított kis szobába költöztették téli szállásra. A téli szállás azonban nyári szállássá is vált, mert hiszen kitűnt, hogy az állattani gyűjtemény legkényesebb osztálya, úgymint: a pillangók és a bogaraké, abban a teremben, amelyben el volt helyezve, biztos romlásnak megy elébe, és hogy ilyenformán az a terem, amely az érem- és régiségtáré volt, az állattani gyűjtemény számára szükséges.

Elhatározták tehát, hogy az érem- és régiségtár szeptember 1-én költözzék ki gyűjteményeivel, és adja át azt a pillangó- és bogárgyűjteménynek; az érem- és régiségtár értékes tárgyaival költözzék végképpen az országházba, többi része pedig költözzék a pillangó- és bogárgyűjtemény korábbi helyére.

Az érem- és régiségtár azonban tavasszal gyűjteményének értékes részével is visszaköltözött a múzeumi épületbe. Ez volt a második költözése.

Július 6-án éjjel a múzeumigazgató szállását kirabolták, s az éremtár ajtaján is fejszével dolgoztak. Ennek folytán az érem- és régiségtár értékes részét rögtön átköltöztették újra az országházába. Ez volt a harmadik költözködése.

Október 30-án az országházban még két szobát bocsátott az akkori királyi biztos a gyűjteménytár rendelkezésére. Csakhogy ekkor meg az tűnt ki, hogy a múzeum kéziratára olyan helyiségbe van szorítva, mely – ha szűk voltát el is lehetne még ideig-óráig túrni – tűz ellen semmi biztosítékot sem nyújt, úgyhogy tűz esetében az a pótolhatatlan tudományos kincs, amely az okmány- és kéziratárban van, menthetetlenül elpusztul.

Az érem- és régiségtárnak tehát át kellett költözni az újonnan nyert két szobába, és az addig bírt egy szobát át kellett adnia a kéziratárnak. Az újonnan nyert két szoba csak 1870 március közepén jött rendbe, de az állattani gyűjtemény már 1869 decemberében megkezdte beköltözködését a múzeumépület korábbi érem- és régiségtári helyiségébe. Az érem- és régiségtárnak ott maradt része tehát kénytelen volt nyakra-főre kiköltözni az országházban levő egy szobába, amelyben már az éremtár is állott; és amely szoba most már tökéletesen lomtárrá vált, ahol a gyűjtemény tárgyait halomba rakták úgy, ahogy a helyszűke és az esős időben történt költöztetés sietsége engedte.

Ez volt a negyedik költözködés, amely azt az egész munkát, ami 1863-tól 1868 végéig a rendezésre és fölállításra fordított, teljesen elvesztette. Kegyelemkenyéren él a *tudományos kezelés* szempontjából, mert hiszen az egyetlen örön kívül minden egyéb szakí személyzetet teljesen nélkülözni kénytelen. Hogy *évi rendes javadalmazása* nincs, az csak azt mutatja, hogy ebben a tekintetben is kegyelemkenyéren él.

Ha tehát életének első korszakát jellemezni akarjuk, akkor azt mondhatjuk: az Egylet nagy nemzeti célja általjában is mellőzésre kárhóztatta, és az Egylet kebelében levő többi gyűjteménytárak, mint öregebb testvérek, pedig a Hamupipőke szerepét juttatták neki.

De hát az 1867-iki kiegyezés megszüntette az egységes Ausztria chi-maeráját. Meg, legalábbis annyira, hogy a honfiak szabad egyesülésének nem kellett már tovább a tudomány palástja mögé rejtőzködni. A haza megszámlálhatatlan sokaságú sebeit be lehetett már kötözgetni nyíltan is. Szabad volt már a nemzet boldogulásáért úgy is dolgozni, hogy a gyermeket a maga nevéen nevezhették meg.

Egészen természetes lett volna, hogy most a múzeumi gyűjteménytárak csakugyan azokká váljanak, amiké természetük szerint lenniök kell, annál is inkább, mert 1872-ben az akkor megalapított kolozsvári Tudományegyetemmel olyan szerencsés kapcsolatba jutottak, amely nemcsak tudományos jellegüknek kedvezett végtelenül, hanem az Egyletnek is olyan jövedelemforrásokat nyitott meg, amelyeknek kellő kihasználásával a gyűjteménytárak hazai közművelődésünknek és nemzeti megerősödésünknek kiszámíthatatlan értékű erőforrásaivá lehettek volna.

És ez az örvendetes változás az érem- és régiségtár életének ebben a második korszakában sem következett be, mert, hiába, hihetetlen ereje van a megszokásnak, és nagyon nehéz küzdeni a praecedensek ellen.

1862-től az egyetem alapításáig egy decennium telt el, amely alatt minden tényező megszokta azt, hogy az érem- és régiségtár a legutolsó gyűjtemény, amelynek hatalmasabb testvérei elől a kuckóba kell vonulnia. Nem csoda tehát, ha őre kifárad a küzdelemben, és végre a betegségtől is megtámadott testében megrokkann a küzdő energia. 1872-től az első őr haláláig a kép ugyanaz, mint az előző korszakban.

A helyiségek, amelyek a két szobából négyre, majd ötre szaporodnak, rosszak és meg nem felelők. A költözködés ebben az érában sem marad el, mert hiszen az új egyetemi központi épület építése alkalmából még egyszer átköltöztetik a régi vármegyeház épületébe. Akkor is hirtelen, sürgetve és minden elővigyázat nélkül egy szobába és egy konyhába zsúfolják össze; feliratos, szobrászati és építészeti gyűjteményét pedig nyílt udvaron rakják halomba, mikor pedig arról van szó, hogy az egyetem új központi épületében végleges helyet jelöljenek ki számára – minthogy most már szerződésileg vállalt kötelezettség folytán a közoktatásügyi kormány köteles e gyűjtemény számára is megfelelő elhelyezésről gondoskodni – akkor az épület pincéjében jelölnek ki számára két pincehelyiséget.

A szakerő tekintetében semmi változás. A régiségtár főőrének panasza-it, hogy semmi segítsége nincs, csakúgy halljuk, mint az előző korszakban. Mindössze annyit látunk, hogy a főőrnek, aki egyúttal az Egylet titkárja is, a titkári irodában alkalmazott segéd munkásai vesznek részt, amennyiben ehhez értenek, a régiségtári munkákban is. Ezek közül azonban igazi szakmunkákat csak Shilling Lajos dr. (2. kép), ma már a kolozsvári tudományegyetemnek érdemekben gazdag tanára, és sokkal később Finály Gábor dr., ma budapesti főgimnáziumi tanár, végezhettek.

A javadalmazás tekintetében látunk csak annyi változást, hogy a költségvetésekben feltűnik az érem- és régiségtár tárgyi javadalmazásaképpen 800, az őr fizetéseképpen 600 forint. A tárgyi javadalmazás nevetségesen csekély volta szembeötlő, és tökéletesen megmagyarázza azt, hogy ez a gyűjteménytár ebben a korszakban sem teljesíti legfontosabb nemzeti feladatát, ti. a hazai múlt, a magyar nemzeti élet emlékeinek egybegyűjtését.

Megható az a lemondás, amellyel a gyűjteménytár főőre bele is nyugszik a megváltoztathatatlanba, és bár jelentéseiben nem mulasztja el, hogy a figyelmet a gyűjteménytárnak e nemzeti feladatára terelje, mégis úgy látszik, teljesen reménytelenül teszi ezt. Reményvesztettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a rendelkezésére bocsátott pénzerő egy részével a gyűjteménynek másik célját kívánja szolgálni, ti. azt, amely tudomá-

nyosan hitelesített régészeti anyagnak szakszerű ásatások segítségével kíván birtokába jutni.

Mindenesetre jellemző látvány, hogy míg korábbi jelentéseiben szinte panaszodik arról, hogy a gyűjteménytárnak anyagát túlnyomó részben olyan régiségek alkotják, amelyek a specifikusan magyar történelemmel nincsenek szorosabb összefüggésben, értvén ez alatt a magyar honfoglalást megelőző korok emlékeit, addig később – vagyis a gyűjtemény életének most vázolt második korszakában – szinte egyébben sem látja e gyűjtemény célját, mint éppen a honfoglalást megelőző korok emlékeinek mentől szakszerűbb, mentől teljesebb följújtásában.

A figyelmes tanulmányozó ebben a változásban nem láthat mást, mint a körülményekkel való kényszerű megalkuvást. A második korszaknak jellemzője mégis az marad, hogy ásatások segítségével igyekeztek használható tudományos anyagot gyűjteni.

Ebből a munkából a gyűjteménytár főőre is kiveszi a maga részét, de rajta kívül mások is sorakoznak e munka mellé, amely kétségkívül fontos volt a gyűjteménytár anyagára nézve. Az érdem oroszánrésze az immár megdicsőült Torma Károly dr.-t (3. kép) illeti meg e munkában. Ezt a testétől-lelkestől erdélyi embert, aki ember is, erdélyi is a szó legnemesebb értelmében volt. Aki még azok közé tartozott, akik tudták, hogy a hazáért hogyan kell dolgozni és hogyan kell áldozatokat hozni. Itt nem életrajzról van szó, csak rövid történelemről és ebben Torma Károly neve olyan szükséges, hogy szinte színe se lenne nélküle az egésznek.

Az csak Torma Károlyt jellemzi, hogy Erdély közéletében alig van intézmény, amelynek azon korbéli történetét az ő neve nélkül meg lehetne írni.

Nevével, mint olyannal, aki az érem- és régiségtár megteremtéséhez sűrűn járul adományaival, az alapítás első pillanatától fogva találkozunk. Ebben a második korszakban azonban a szakszerű ásatások egész sora fűződik ahhoz. Ásatásai közül azok, amelyeket Alsó-Ilosván és Csicsó-Keresztúron végzett, az érem- és régiségtár római csoportjának gerincét alkotják, e körül helyezkednek el a szórványos leletekből származó többi hasonló korú leletek. Mindenesetre nagy veszteség volt erre a gyűjteménytárra az, hogy ez a nagy tudományú és lelkes barátja a budapesti egyetem régészeti tanszékére távozott el. Nem mintha érdeklődése ez iránt a gyűjteménytár iránt megszűnt volna, de mert gyűjtő és különösen ásató munkásságát ezentúl természetesen a magyarországi központ foglalta le. Lelke szeretettel csüngött haláláig ezen a gyűjteménytáron, amelyet még olaszországi leletekkel is gyarapított akkor, mikor tanszékétől megválva, oda vonult nyugalomba.

A Torma család ebben a korszakban még egy érdemdús tagjának működésével nyomta reá bélyegét az érem- és régiségtárra. Míg Torma Károly a római csoport törzsét szolgáltatta, addig édestestvére, Torma Zsófia dr. (4. kép), a történelem előtti idők emlékeinek gyűjtésével foglalkozik. Ásatásai, amelyeket Tordoson, Nándorvályán, a nándori és algyógyi barlangban végez, gazdag prehisztorikus gyűjtemény birtokába juttatják. Kutatásaival a prehisztorikus időkkel foglalkozó tudományos világ figyelmét az erdélyi részek felé tereli. Az ő működése nyomán egymás után látogatják meg a külföld tudományos tekintélyei hazarészünket, míg viszont ő maga fáradságot nem kímélve vesz részt külföldi tudományos összejöveteleken, gyűjteményének anyagát a legkülönbélebb szempontból ismertetve azokon. Halála után érem- és régiségtárunkba került az ő gyűjteménye, és ott a prehisztorikus csoportnak mindenesetre legtekintélyesebb részévé lett.

A prehisztorikus csoport gazdagításának terén kiváló eredménnyel működik ebben a korszakban Herepei Károly (5. kép) is, a nagyenyedi Bethlen-kollégium immár Istenben boldogult tanára. Neki köszönheti ez a gyűjteménytár a vládházi ásatásokból nyert anyagot, amely az első jól megfigyelt leleteket szolgáltatta abból a korból, amikor hazarészünkben a zsugorított temetkezés divatba jött.

Ezt a második korszakot az első főörnek, dr. Finály Henriknek (6. kép) 1898-ban bekövetkezett halála zárja be, és bizonyára mindazok, amik az előzőkben foglalják, hiányos történetet alkotnának, ha az ő mindenkitől fájlalt halálával bezáródó első és második korszak végén nem vették számba az ő működése is.

Hiszen e két korszakban adott helyzet az ő helyzete volt, neki kellett megalkotni és fejleszteni ezt az intézményt.

A megboldogultnak jogosan senki sem vetheti szemére, hogy a kiindulási pontnál ne tudta volna, hogy múzeumi gyűjteménytáraknak mi a formája, föladata, rendeltetése; virágzásuknak mik az alapföltételei. Az ő avatott tollából folytak azok a szavak, amelyekkel fentebb megmutattuk, hogy az Egylet alapítói tisztában voltak a valódi múzeum eszméjével. De bármilyen jól tudta is ezt Finály Henrik dr., tudta egyúttal azt is, hogy az alapításnál a múzeumi cél nagyon alárendelt, és nemcsak hogy tudta, de maga is mozgató lelke volt az Egylet alapításakor az alapítók szeme előtt lebegett életkérdést alkotó nemzeti feladatnak. Elve csak az lehetett, ami hasonló körülmények között minden más hazájáért buzgó embernek: fontos és végtelenül gyümölcsöző eszközei a régiségtárak a nemzetművelésnek, ébresztői a honszeretetnek, eszközlői a nemesebb életfölfogásnak, táplálói a művészi iparnak, de mit ér mindez, ha elveszett maga a legszen-
tebb, a legpótolhatatlanabb, ha gúzsba kötve és halálos betegen fekszik maga a haza.

Tudott és akart ő olyan érem- és régiségtárat csinálni, amely hivatását úgy tudományos, mint nemzeti szempontból betöltse, és bizonyára az ő lelkének fájt legjobban, mikor erre a célra a legszükségesebből is lemondani kényszerült, de neki is mindannyiszor, mikor ilyen lemondásba kellett beletörődnie, Kossuth Lajosnak azok a szavai juthattak eszébe, amelyeket 1848. április 11-én mondott: „...ha van valahol a hazában egy sajtó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajtó kebel s várjon még egy kissé a kívánság; ne fügesz-szük fel ezektől azt, hogy megmentünk a hazát.”

Mások talán kevésbé tudták magukat a főcélnak úgy alárendelni, mint ő; hiszen látjuk, hogy mekkora előzékenységgel vonul háttérbe az állattani gyűjtemény kívánsága előtt, mennyire nagy lojalitással ad helyet a maga szűkös helyéből a kézirat- és oklevéltárnak, s ebben a tekintetben annyira megy, hogy mikor a kolozsvári Nőegylet kiállítást rendez, nyolc szekrényéből kirakja a régiségeket, hogy kölcsönadhassa a szekrényeket a tárlat céljaira.

Ma az efféle áldozatkészség nem menne erényszámba, de akkor mások voltak az idők.

Áldozatkészsége, mellyel magát a köznek és a fontosabb nagy célnak alárendelni tudta, arra kárhoztatták, hogy a régiségtárat hamupipőke szerepére leszorítva lássa, de ő nem szűnt meg szeretni azt, s nem szűnt meg dolgozni érte. A munka, amit végez, igazán sisiphusi. Az alapításkor megkezdí a rendezést, el is jut odáig, hogy valami viszonylagos rendet teremt, megnyitja a gyűjteményt a közönség számára, de mindhiába. Alighogy rendbe jön, mozdulnia kell evvel a végtelen kényes gyűjteménycsoporttal, s kárba vész egész munkája.

Most sem csügged el, újrakezdi a munkát az 1869-iki rettenetes bajok után, de csak azért, hogy ismét látnia kelljen, miként megy minden munkája tönkre az egyetem új épületének építésekör a nyakába szakadt hurcolkodás alkalmával. Beteg volt már ekkor, elképzelhető, milyen keserűséget okozhatott neki, hogy még csak a jövőt sem láthatta biztosítottak, hisz olyan ridegséggel gondoskodtak még a jövőről is.

Finály Henrik dr. olyan érem- és régiségtárat akart, amely magába foglalja Erdély művészettörténetének emlékeit, amely a magyar művelődéstörténetnek lelkesítő és tanító kincsháza legyen, és amelyben csak másodrangú szerepet szánt mindannak, ami a magyarságra szorosabban nem tartozik. Igazán erdélyi gondolat. Szép és méltó ahhoz a múlthoz, amit Erdély a magyarság életében játszott. Már az első korszak végén belátja, hogy áldozatkészsége az Egyletnél olyan tradíciót teremtett meg, mely nem kedvez a célnak; látja, hogy a közönségben az áldozatkészség hamar kimerül. Aggodalmasan keresi az okát annak, hogy akik megválnak a bir-

tokukban levő hazai műkincsektől, mért viszik azt külföldre, mért nem adják el azt a múzeumnak? Előbb azt hiszi, hogy szemérmesség az oka. Később rájön, hogy azt az indulatot, ami az embereket erre bírja, sokkal kevésbé poétikus néven nevezik.

Ekkor határozza el, hogy felhagy eredeti gondolatával, és a gyűjteményt általánosabb jellegűvé teszi, és munkál ezen a tervén is nagy kitarással és nagy odaadással.

Lehet, ha kissé erélyesebb és kevésbé önzetlen, többet tud vala kivinni a tőle vezetett gyűjteménytár számára, de ki merné ezt bizonyosan állítani. Ki tudja, nem bölcs mérséklete tartotta-e meg legalább magát a gyűjteménynek eszméjét? Kétségtelen nagy érdeme, hogy az intézmény tudományos jövőjét akkor, mikor az egyetemmel azt szoros kapcsolatba hozta, egyszer és mindenkorra biztosította.

1899. július havában került e gyűjteménytár vezetése alulírottnak kezébe. A gyűjteménytár akkor a régi vármegyeház földszintjén egy szobában és egy konyhában volt összehányva. A kőemlékek, mint már említve volt, ugyanannak a háznak udvarán halomba rakva heverték. Az intézetnek, melyet már akkor a kolozsvári Tudományegyetem érmészeti és régészeti intézetébe bekeleztek be, nem volt egyetlenegy szaktisztviselője sem. A teendőket az igazgatónak és egy, az egyetemi és múzeumi könyvtárral közös, szolgának kellett volna ellátnia. Rendes tárgyi javadalmazása sem az egyetemi intézetnek, sem a gyűjteménytárnak nem volt.

Világos, hogy ezeket az állapotokat tovább túrni nem lehetett, nem pedig annál kevésbé, mert az Egylet akkor, mikor gyűjteményét az egyetem használatára – tulajdonjogának csorbíthatlan fenntartásával – az államnak átengedte, szerződésileg kötelezte az államot arra, hogy: a gyűjteménytárnak megfelelő elhelyezéséről, a gyűjteménytárak kezelésére szükséges tisztviselőkről és a gyűjtemény fenntartásáról és kezeléséről gondoskodik, mégpedig mind a három tényező tekintetében mindig a jelentkező szükséglet mérvéhez képest.

De nem lehetett túrni azért sem, mert az állam a gyűjtemények ép-ségéért anyagi és erkölcsi felelősséget vállalt. Ehhez járult az is, hogy a gyűjteménytár immár az egyetem érmészeti és régészeti intézetébe bekeleztetvén be, ott a régészeti oktatásnak olyan nélkülözhetetlen segédeszközévé váltott, amelyet ebből a szempontból is használható állapotba kellett helyezni.

Mikor e tekintetben a szükséges előterjesztések egyrészt a Múzeum-Egylet választmányánál, másrészt a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnál megtétettek, mind a két helyen a legnagyobb előzékenységgel találkoztak azok, úgyhogy az intézet és gyűjteménytár rendszeres fejlesztése megindult, mégpedig a következő program szerint:

a helyiségek tekintetében a legsürgősebb intézkedés, egyelőre 5 évre tervezve, átmeneti volt, vagyis az egyetem központi épületének Király- és Színház-utcai sarkán elhelyezést nyert két földszinti és két alagsori teremben, amelyhez csatlakoznak egy dolgozószoba, egy könyvtárszoba, egy igazgatói dolgozószoba és egy inspekciós szoba a földszinten; egy fényképező sötét kamra, egy praeparáló és gipszöntő labororium az alagsorban; a megfelelő folyosók a földszinten és az alagsorban és egy laboránslakás (egy szoba, konyha és előtér) szintén az alagsorban.

Végleges helyiségül pedig elhatározott egy érmészeti és régészeti intézet építése, mégpedig az egyetemi és múzeumi könyvtárral egyugyanazon épületben, mindenestre öt éven belül.

Ez utóbbi terv módosulást szenvedett, mert az egyetemi és múzeumi könyvtár épületének tervezésekor kitűnt, hogy ez utóbbi oly öncélú épületet kíván, amelynél a helyiségek diszpozíciójának tökéletesen a könyvtári célokhoz kell alkalmazkodnia, és így ezzel az épülettel semmiféle más intézet épülete össze nem házasítható. Ennek folytán az érmészeti és régészeti intézet építése a könyvtár megépülte utáni időre halasztódott, amelynek közvetlen folytatásában a közoktatásügyi kormány annyi telket vásárolt, hogy azon az érmészeti és régészeti intézet épülete szintén önállóan megépíthető legyen.

Ennek a késedelemnek az lett a következménye, hogy a gyűjteménytár gyorsan szaporodó anyagának raktárszerű elhelyezésére a város különböző pontjain helyiségeket kellett bérelni, részben pedig a központi egyetemnek más célokra rendelt helyiségeit is igénybe kellett venni, ma tehát ilyen raktárszerű elhelyezés helyiségeiül szolgálnak:

1.) a központi egyetem Színház és Farkas utcai sarkának alagsori folyosója;

2.) a központi egyetem Farkas és Egyetem utcai sarkának alagsori négy szobája;

3.) a központi egyetem első emeletén az orvoskari egyik szigorlati terem és az Erdélyi Múzeum-Egyletnek e mellett fekvő egy szobája;

4.) a Mátyás király u. 5. számú ház egész első emelete;

5.) az Unió utca 3–5. számú ház mezzaninja.

A szükséges *tudományos szakszemélyzet és a segéd személynét* szempontjából határozatba ment, hogy az 1901-i állami költségvetés keretében egy tanársegédi, egy laboránsi és egy szolgálai állást fognak szervezni, mihelyt pedig az igazgatónak sikerül az egyetemi hallgatók közül a szükséges szakembereket kiképezni, azonnal megkezdődik a szaktisztviselői állomásoknak a költségvetésben leendő rendszerezése.

Öt osztályarchaeologusi állás tervezését fogadta el a közoktatásügyi kormány oly módon, hogy azoknak állása a megkezdés időpontjától számított 5 egymás után következő esztendőben fog az állami költségvetésbe fölvetetni. Emellett természetesen az egyetemi tanársegéd, mint változó állású, rendelkezésére állana a gyűjteménytárnak.

Ennek a megállapodásnak következtében a tanársegédi állás teendőinek ellátásával 1901-ben megbízta az egyetem bölcs., nyelv- és tört.-tud. kara Buday Árpád tanárjelölt, múzeumi gyakornokot.

Laboránsnak kinevezte az egyetem rectora Lehoczky András, szolgának pedig előbb Boda Samut, később Szalagyák Mihályt és végül Czirják Józsefet.

A szükséges szakerő kiképzetése négy év múlva annyira előrehaladt, hogy az 1906-i költségvetésben már az egyik osztályarchaeologusi állás szervezést nyert, s a többi négy állás szervezése az 1907–1910. évi költségvetésekben kellett volna, hogy szerveztessék. A szükséges szakerők rendelkezésre állottak, de az állások szervezése nem történt meg.

Mindössze a Múzeum-Egylet szervezett egy évi 2000 koronával javadalmazott őri állást.

Ami az *évi rendes javadalmazást* illeti, világos volt, hogy az Egylet a maga pénzerejével nem képes e gyűjteménytár szükségleteit kielégíteni, és pedig annál kevésbé, mert az egyetemmel való kapcsolat e gyűjteménytár feladatainak körét úgysis kitágította.

Mikor tehát egyrészt az egyetemi szempont az állami dotációt jogossá és szükségessé tette, másrészt e tekintetben nem lehetett figyelmen kívül hagyni egy más lényeges szempontot sem. Mikor az unio az erdélyi részeket az anyaországhoz visszacsatolta, akkor az erdélyi részek magyar kultúrájának fejlesztése éppen olyan állami feladattá vált, mint ahogy ilyen feladat az az anyaországon is. Az unio következtében ipso facto állami intézménnyé kellett volna lennie az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak éppen úgy, mint a Széchenyitől alapított – tehát szintén nem állami kezdeményezésből eredő – Magyar Nemzeti Múzeum azzá lett.

Hogy ez meg nem történt, súlyos mulasztás volt, amelyet érthetővé tesz ugyan az 1867-i kiegyezéssel megindult új berendezésnek bokros elfoglaltsága, de amley annál gyorsabban orvoslandó volt, mentül több károkat okozott.

A gyűjtemények államivá tétele máról holnapra meg nem történhetett, de a mulasztás pótlása, a kár csökkentése sem túrt halasztást; erre pedig átmeneti formának az állami segélyezés mutatkozott legalkalmasabbnak.

Míg tehát az egyetemi oktatással bővült feladatok teljesítésére előbb 1500 korona állami rendes javadalmazás vétetett fel a költségvetésbe, amely eleddig 3300 koronára emelkedett; addig másrészt a tisztán múzeu-

mi feladatok megoldására előbb 4000 korona, amely eleddig 9500 koronára emelkedett. Ez utóbbiból 3500 korona az egyik (az állami költségvetésben még nem rendszerezített) osztályarchaeologus javadalmazásául szolgál: azaz a tárgyi javadalmazás maga csak 6000 korona.

Ehhez járul az erdélyi múkincsek megmentésére az állami költségvetésbe átmeneti kiadásul felvett évi 12 000 korona.

A gyűjteménytár fejlődésében számottevő 3 főtényező tekintetében tehát ma nagy aránytalanságok vannak.

Az évi rendes javadalmazás lassanként kezdi már megközelíteni azt az összeget, amellyel a haladást biztosítani lehet. A *személyzeti ügyek* azonban a levegőben lógnak, és rendezetlenségükkel nemcsak, hogy igen hátrányosan befolyásolják a gyűjteménytár életét, de a jövő tekintetében súlyos aggodalmakat keltenek.

Az elhelyezés kérdése ma a képzelhető legrosszabb, és ha már a személyzeti kérdés is óriási nehézségeket támaszt, a helyiségkérdés lehetetlen volta kiszámíthatatlan károkat okoz, és teljesen ellensúlyozza mindazokat az előnyöket, amely(ek)et a rendes javadalmazásnak aránylag eléggé jól induló magasságával elérni lehet.

Az Egylet működésének ötvenedik évében ilyen a helyzet. Lehet ebből a legszebb virágzás is, mert hiszen a gyűjteménytárnak ma tudományos szempontból mindenestre számottevő szaktisztviselők állanak rendelkezésére, és pedig:

Dr. Buday Árpád, szolgálattételre berendelt középiskolai tanár, osztályarchaeologus;

Kovács István, középiskolai tanár, tiszteletdíj mellett alkalmazott osztályarchaeologus;

Dr. Roska Márton, középiskolai tanár, egyetemi első tanársegéd; osztályarchaeologus;

Magoss Irén, múzeumi őr és

Létai Balázs, tudományos segédmunkás személyében, akik közül Roska Márton dr. az őskori, Buday Árpád dr. a római tartományi régiségekkel foglalkozik; Kovács István dr. és Magoss Irén szorosabb működési köre a középkori régészetre s különösen az éremtár ellátására terjed ki. Létai Balázs szintén a klasszikai archaeológiával foglalkozik, különös figyelmét keleti területekről jött hatások tanulmányozására fordítván. Az adminisztratívus munkákban, könyvtárkezelésben az osztály valamennyi tisztviselője egyetlen beosztással vesz részt.

Hogy a virágzásra való reménység jogos, amellet szól az évi rendes javadalom biztatóan emelkedő összege is.

De lehet ebből a helyzetből végzetes bukás is, mert a helyiségek kérdése minden más eredményt elemi erővel pusztíthat el, és az is meglehet, hogy egy szép napon, s félő, hogy ez nincs is olyan távol, az annyi fáradtsággal és küszködéssel fölnevelt szakembereink is elszélednek a szélrózsa minden irányában, mert helyzetük tarthatatlanná válik. Abban az elég szép lajtstromban ugyanis, amelyet fősoroltunk, olyan diplomás emberek vannak, akik 25 és 30 forintért maradtak az intézet szolgálatában, és sokszor koplalva végezték idehaza és a külföldön azokat a mélyebbre ható tanulmányokat, amelyeket maga az egyetemi oklevél nem ad, de amelyek nélkül becsületes és a tudományos forumok előtt helytálló, nemzetünknek becsületet szerző múzeumi munkát végezni nem lehet. Ezek a szakemberek immár 6-ik éve mondanak le arról, hogy diplomájuk birtokában nekik megfelelő anyagi javadalmazást nyújtó állásokat foglaljanak el, mert jól tudják, hogy arra a nemesebb és magasabb rendű munkára, amelyre elkészültek, nem nekik, hanem a nemzetnek van szüksége. Ezeket az embereket 6 év óta nyilvánított illetékes ígéretük is hozzákötötték ehhez az intézményhez, amelyek azonban sehogy sem akarnak valóra válni, mert abban a sorozatban minden ígélet dacára is egyelőre csak egy ember állása van rendszeresítve, holott az 1910. év küszöbén állunk, amikor már az egész tisztviselői státusnak rendszeresítve kellett volna lennie.

Ezek a szakemberek aligha bírják a küzdést tovább. Elvégre 6 év jelentékeny idő arra, hogy azt bárki is sorsának megalapozásánál elveszítse, és ha eljön az a szomorú nap, amikor a küzdést nem bírják tovább, akkor erre a gyűjteménytárra minden javadalmazás mellett is elkövetkezik a legsúlyosabb katasztrófák egyike.

A krónikásnak a sötét színeket sem szabad elhallgatni. Adja Isten, hogy elkerülje e gyűjtemény azt a sorsot, amely most olyan közelről fenyegeti.

*

És a hamupipóke mégis szép volt, legszebb összes testvérei között.

A számba nem vett, az utolsó helyre sorozott érem- és régiségtár mégiscsak kincseket gyűjtött, bárha nem jött el a királyfi még, aki felfedezze, mert természetében, lényegében rejlik a szép és a vonzó fogalma; mert összes testvérei között ez felel meg legjobban annak, ami a múzeumi fogalomhoz kapcsolódik.

Azt szokták mondani, hogy a mai kor gyermekét csak az ragadja meg, ami közvetlenül és gyorsan értékesíthető gyakorlatilag, és azt hiszik, akik ezt mondják, hogy a történelmi jellegű gyűjtemények ilyen hasznosításra nem alkalmasak. Nincs igazuk sem egyik, sem a másik tekintetben.

A történelmi jellegű gyűjtemények gyakorlatilag igenis hasznosíthatók, mert a művészi ipar ilyenek nélkül ki sem fejlődhet, s azután nem gyakorlati haszon-e, ha az emberek lelke a formában, színben, vonalban széphez hozzászokván megnemesedik, és önmagát tudja a mérték törvényeihez alkalmazni? Bizonyára az, hiszen mennyivel kevesebb rendőr kellene, ha az emberek lelke ilyen módon megnemesednék. Nem gyakorlati haszon-e, ha az emberek annak látásán, hogy elődeik a kitartó munka révén minő fényes eredményeket értek el, arra a belső meggyőződésre jutnak, hogy nekik is a munka ad üdvösséget? Bizonyára az, s ha ez a meggyőződés sokakban élne, mennyivel kevesebb nyomort és szenvedést kellene enyhíteni. Nem gyakorlati haszon-e az, ha a polgár őseinek nagyságát és dicsőségét azoknak emlékeiben látva maga előtt, új energiát nyer, annál is inkább, mert hiszen a dicsőség és a siker emlékei mellett ott találja a múlt idők szenvedéseinek, megpróbáltatásainak s azoknak az óriási nehézségeknek beszédes emlékeit is, amelyek mutatják, hogy mennyi önfeláldozás és törhetlen kitartás kellett a siker biztosítására. Bizonyára gyakorlatilag is hasznos ez. Olyan tényező, amely lassan, de állandóan munkál a lelkekben, és amelyet mással pótolni nem lehet.

Folytathatnók még, de minek. Okos ember kevés szóból is ért, de rá kell mutatni arra is, hogy az emberi természet lényegében legalább is kettős. És lényegének legfőbb csak egyik alkotó része az, amelyet természet-tudományos folyamatokkal meg lehet érteni.

A lényegnek a másik része mindenestre olyan, amelyre a legkülönbébb tényezők hatnak. Mit sem változtat a dolgon, hogy a lényegnek ezt a másik alkotó részét, amely esetleg maga is lehet igen összetett, minek hívják. Léleknek, idegéletnek; mindegy, az tény, hogy erre a másik alkotó részre az úgynevezett erkölcsi rugók vannak hatással. Ezeket az utóbbiakat aztán szintén el lehet nevezni, aminek tetszik, még az idegek betegségének is, de az sem változtat azon a tényen, hogy ezek a rugók csodával határos cselekvésekre is képesítik az embert. Nos hát, ez is gyakorlati, nagyon is gyakorlatilag értékesíthető dolog, amelyet értékesítettek is mindannyiszor, valahányszor az emberiség vagy a nemzeteknek igen fontos javait kellett megvédelmezni.

Nos hát, a történelmi jellegű gyűjtemények átaljában épen azokat a hatásokat szolgáltatják, amelyek az embernek ezt a másik lényeges alkotórészét befolyásolják az emberiségre és a nemzetekre kedvezően. Ezt teszik a könyvek is.

Vajon van-e szüksége a magyar léleknek ilyen hatásokra, van-e szüksége küzdő energiára, lelkesedésre, amely nagy tettekre képesíti, avagy kivívott-e már mindent a magyar, hogy mindezekre nincs szüksége: ezt mindenki maga döntse el, mi csak arra utalunk, hogy az angol, német és

francia jóval előbbre haladtak a nemzeti és emberi fejlődés pályáján, és mégis szükségesnek tartják, hogy milliókat áldozzanak történelmi jellegű gyűjteményeik fönntartására. Én csak azt tudom, hogy mióta Görögországnak ismét önálló nemzeti élete van, azóta egy darab régiséget nem enged kivitetni a hazájából. Úgy tetszik, mintha azóta Görögország is haladna, sőt úgy látszik, hogy sikeresen hódít is.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára olyan területen gyűjt, amely a világnak egyik legérdekesebb régészeti területe, mert hiszen nemcsak hogy klimatikus és domborzati viszonyok tekintetében Magyarország az egyetlen terület, amelyet Közép-Európának lehet nevezni, hanem az emberi művelődéstörténelem szempontjából is igazi közepe Európának.

Ezen a területen egészen sajátosak a viszonyok, míg ugyanis Magyarországtól délre meglehetősen egységes a kép abban a művelődésben, amely a Földközi-tenger partjain fejtett ki, és ugyanilyen egységes a tőle keletre, északra és nyugatra fekvő területeken, addig Magyarországon a szélrózsa minden irányából érkezett vegyes elemek tarkítják a természet-szerűleg itt is autochton úton fejlődő műveltségét. Így van ez a műveltség fölléptének első hajnalán. Így ma is.

Éppen azért a művelődéstörténelemnek számos olyan kérdése van, mely keletkezését keleten vagy délen, nyugaton vagy északon veszi, s hazánkon keresztül halad keletkezésével ellenkező irányban. Ezeket a kérdéseket Magyarország területének ismerete nélkül megfejtetni vagy nem lehet, vagy csak hiányosan. Ide mindenki a siker reményével jöhet kutatni. Alig van művelődés, melynek nyomait hazánkban föl ne lelnők.

Úgy látszik, Európa művelődésében az áriáknak és turániáknak egyenlően fontos szerepe volt, s éppen hazánk területe az, ahol – még a történetírás segélyével is megállapíthatólag – az a két elem egymásba ütközött, s ennek folytán a két elem műveltségének vegyületei itt észlelhetők a legélesebben.

A történetírás korát megelőző népvándorlások, melyek keletről nyugat felé vonulnak, hazánkon keresztül mennek, s méginkább azok, amelyekről a történelmi korokból van tudomásunk. Ki csodálkoznék, hogy egy magyarországi múzeumban a képzelhető legértékesebb anyag gyűlemlik össze.

Az érem- és régiségtár egyik legértékesebb anyaga mindjárt az a csoport, amely a kezdetleges műveltség első virágzását jelzi az erdélyi részeken vagyis az őskori csoport.

Ennek a fiatalabb kókorra vonatkozó részét alkotják a tordosi, nándorvályai, a nándori és az algyógyi barlangból származó azon leletek, amelyek Torma Zsófia gyűjtéséből erednek. Ebben az anyagban olyan őskori laká-

sok leltárát bírjuk, amelyek közül a tordosi és nándorvályai a sík földön épített lakások voltak, a nándori és az algyógyi pedig barlanglakások.

Egy pár, egyelőre még teljesen meg nem bízható jel arra mutat, hogy ez utóbbiak abból az átmeneti korból erednek, amely a régibb kőkori műveltség kihalását és a fiatalabbnak a fölléptét jelzi. Ha ez igaznak bizonyul, úgy kétségtelenné válik, hogy Erdély már ebben a korban lakott volt. Egyelőre csak kőszerszámok támogatják e föltevést, a jellemző agyagművesség, mely a kérdést eldöntené, még hiányzik. A tordosi és nándorvályai leletek a fiatalabb kőkor virágzó szakából erednek, amely belenyúl a első fémkorba is.

A tordosi gyűjtemény ezrekre menő anyagából a pattintgatott és csiszolt kő, a faragott csont- és agancsszerszámokon kívül különösen jellemző a szalagos díszítésű agyagművesség, amely a leletekben olyan festett edények társaságában van (7. és 8. kép), amelyeknek díszítő mustrái részben egyenes, részben csigavonalas motívumokból alakulnak. Akár a szalagos, akár a festett agyagművesség kérdését tekintjük, olyan dolgokkal állunk szemben, amelyekeken egész Európa tudományos világa dolgozik, és amelyekre nézve még soká nem fogják kimondani az utolsó szót. Nem különösen azt, amely döntene affelől, vajon hazánk első lakosságával van-e dolgunk avagy e szép edények készítői délről vagy keletről az első lovas nomád vezetésével bevonult bevándorlók.

Hogy Erdélynek fontos szerepe van e két agyagművességtől jellemzett műveltség tekintetében, az valószínűvé válik annak következtében, hogy ugyanakkor, mikor ez a műveltség itt virágzott, föltalálták és mívelték már Erdély aranybányáit. Egy olyan gazdag aranyvidéken, aminő Erdély az őskorban volt, egészen természetes, hogy gyorsan fejlik a művelődés és a polgárosodás, annál is inkább, mert az arany különösen a polgárosodott embert messze földről elcsalogatja. Az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárának gyűjteménye elég gazdag e korbéli aranyleletekben, amelyekben különösen jellemzők azok az aranykarikák (9. kép), melyek jól beleilleszkednek a babyloni súlyrendszer mértékei közé. Ez a lakosság tehát az óvilág legnagyobb műveltségi központjával, mindenestre közvetett úton, de összeköttetésben volt. Elég korai lakosságunkat tehát legalábbis olyan műveltségnek tekinthetjük, mint aminő volt a kis-ázsiai Trója népe, és ne feledjük el, hogy egy nép sohasem pusztul el egészen arról a földről, amelyen valaha élt. Ennek az első lakosságnak vére több-kevesebb százalékban benne lüktet a maiban is.

Az a műveltség, amelyet a szalagos és festett agyagművesség jellemez, az új, ti. az első fémkori művelődésbe megy át, amely réz- és bronzból készíti fegyvereit és szerszámait.

Közünk van tehát azokhoz a temetkezésekhez, amelyek e korból maradtak ránk. Az érem- és régiségtár gyűjteményében a *kákovai* és a *vládházi*, meg a *nagyiklódi* leletek (10. kép) mutatják az e korbeli temetkezéseket, melyeknek az a sajátága, hogy az elhunytat zsugorított fekvő helyzetben temették el.

Gazdag és fényes műveltség ez, amely gazdagsága mellett még igen erős egyéni vonásokat is mutat. Hosszú, békés és boldog időnek kellett annak lenni, amelyben ez a műveltség virágzott, és hatalmas államfajta szervezést kellett, hogy akkor Erdély területén éljen, mert olyan hatalmas ipar, mint aminőről a mi bronzkorunk tanúskodik, rendezetlen viszonyok közt nem fejlődhet. Érem- és régiségtárunkban mindenekelőtt a réztárgyak gazdag csoportja válik ki e kor emlékei közül. A hatalmas csákányok, a fokosok és balták (11. kép) olyan formákat képviselnek e csoportban, amelyek már elterjedési körüknél fogva is délkeletre visznek bennünket

Ha meg bronzemlékeinket vizsgáljuk, azokban olyan formákat látunk, amelyek nemcsak keleti, de egész Itáliáig terjedő déli hatást is mutatnak. Különösen szépek ebben a csoportban a bronzkardok, amelyek közül egy elég ritka forma, ti. a kétélű görbe is előfordul (12. kép).

Bronzkori gyűjteményünk gazdagságáról fogalmat szerezni a kiállított tárgyak után nem lehet, nem pedig azért, mert e csoport leggazdagabb gyarapodását azokból a leletekből nyeri, amelyek egy-egy késő korban élt bronzművesnek a műhelyéből származnak. Ezek a nagy öntőműhely-maradványok olyan korból erednek már, amikor a vas használatát is ismerték, és nemcsak öntött, de finom pléhmunkákat is készítettek bronzból. Olyan gazdagok ezek a leletek, hogy mai szűkös viszonyaink mellett csak raktárban őrizhejük őket, kiállításukra gondolni sem lehet. Több ilyen őriz raktárunk, amelyeknek gazdagságáról fogalmat nyújthat az, hogy az egyetlen *felsőújbári* lelet súlya 11 métermázsa. Hogy ez ezrekre menő darabszámot jelent, az természetes.

Ezek a leletek vezetnek át a gyűjtemény vaskori csoportjához, amely csoport különösen Erdélyben érdekes.

A vaskor első szakaszát hallstatti kornak szokták nevezni, azért, mert az ausztriai Hallstattban fedeztek fel legelőbb olyan sírmezőt, amelyben a vas, mint fegyveranyag, már alkalmazást nyert. Persze ez az elnevezés meglehetősen keveset jelent, ami magának a művelődésnek tartalmát jelenti, s azért itt csak röviden jelezzük, hogy ez a művelődés olyan vegyes kultúra, amely a Krisztus előtti X.–VI. század divatja, és amelynek megteremtésében Egyiptomon és Chaldeán kívül sok más, Kr. e. II. évezred közepe tájától kezdve már hatékony művelődési középpontoknak is erős szerepe volt.

Már ez a művelődés különösen Erdély területén sajátosságos módon tünteti föl azt a központi állást, amelyet hazánk elfoglal. Mert példának okáért gyűjteményünkben, míg egyrészt megtaláljuk azokat a kecses formájú bronz pléhműveket (13. kép), amelyek az itáliai ún. etruszk művelődésre jellemzők és amelyek mindenestre itáliai vagy balkáni hatásokra mutatnak, addig másrészt azok a régészeti formák is megjelennek gyűjteményünkben, amelyek a Fekete-tenger északi partja felől terjedő műveltségi áramlatokunk eredményei; és amelyeket szkyltha emlékek neve alatt szoktak összefoglalni (14. kép). Jellemző módon a Maros mentére támaszkodnak a legerősebben ez utóbbi sorozataink, mely a mai Erdélynek is legtermékenyebb és leggazdagabb vonala. Hogy az úgynevezett etruszk emlékek időrendben megelőzik-e Erdélyben a szkylta emlékeket, az még eldöntésre váró kérdés, amelyet éppen az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára körül csoportosuló szakbeli munkásságnak kell eldönteni. Lehet azonban, hogy a két csoport közel korú, és esetleg egykorú is.

Gyűjteménytárunknak gazdag sorozatait alkotják mindkét nembeli leletek, és ha ma az úgynevezett hallstatti csoport gazdagabb, úgy az tiszta esetlegesség kérdése, mert a piski, balászfalvi, felsőújvári és maroscapói leletek nagyon is élénken mutatják, hogy a közeljövőben úgynevezett szkyltha csoportunk is gazdag gyarapodást remélhet.

A Kr. előtti első évezred a most jelzett hatásokat teljes erejében találja. A Fekete-tenger északi partján kifejlett görög műveltség a szkylthaság révén fényes dolgokat indít nyugat felé. Ennek az áramlatnak köszöni gyűjteménytárunk egyik legpompásabb darabját, egy bronz víztartó edényt (hydria) és ennek egyik szép bronzsisakját is, mely utóbbinak az analogiával VI-ik, illetve V-ik századbeli argosi, észak-görögországi és különösen corinthosi érmek, továbbá corinthosi stílusú vázák ábrázolásain és hasonló korú olympiai leletekben találkozunk (15. kép).

A nyugoti és déli középpontok áramlásai nem kevésbé gazdagok. A Rajna vidékén kifejlett sajátos vaskori műveltség, amelynek hordozójaképpen a kelta törzsek jelentkeznek, úgy látszik, hogy a Kárpátok vonalán terjed, és ezen a vonalon nyúlik be Erdélybe. Ennek a műveltségnek emlékei azok a leletek gyűjteménytárunkban, amelyek az ún. La Tène ízlést képviselik (16. kép). Szép és gazdag sorozat ez is, amely azonban inkább a Szamos völgyére támaszkodik, amennyire legalább eddigi leleteinkből következtetni lehet.

Ez a csoport sajátosságosan olyan érmelés társaságában jelentkezik, amely észak-balkáni hatásokról szól, és egyelőre a nem eléggé tisztázott kérdéseknek egész sorozatát veti föl. Szinte bizonyos, hogy a római foglaltságot megelőző időkben e La Tène ízü művelődés adja meg az erdélyi leleteknek uralkodó vonását. Legalább azok a gazdag ezüstleletek (17. kép),

amelyek Róma politikai térfoglalását közvetlenül megelőző időből gyűjteménytárunkban vannak, és amelyeknek korát a velük talált római köztársasági érmek jelzik, ennek a La Tène jellegnek bélyegét hordják magukon.

Gazdag sorozat az, amely a *római* foglalás idejéből úgy a római ház- és házberendezésre, nemkülönben a ruházat- és ékszerre, s általában a római nyilvános és magánéletre vonatkozó emlékekből gyűjteményünkbe került. Mindenekelőtt a föliratos emlékek csoportja köti le itt a figyelmet (18. kép), amelyben az isteneknek szentelt fogadalmi oltárok tekintélyes sorozata mellett, a császárfeliratok, mérföldkövek és halotti föliratok érdemelnek különösebb említést. Nem kevésbé jellegzetes gyűjteményünknek erre a csoportjára vonatkozólag az építészeti és szobrászati csoport (19. kép), mely utóbbiban nevezetesebb ókori alkotásoknak nem egy figyelemreméltó provinciális replikájával ismerkedünk meg. Építészeti emlékeink inkább a házberendezésre, semmint nagyobb nyilvános épületekre vonatkoznak (20. kép), de még így is nem egy figyelemreméltó darab akad közöttük.

Ez a gyűjteménycsoport mégis az iparművészetre vonatkozó emlékekben leggazdagabb, ami természetes is, hiszen az ásatások leginkább ilyeneket szolgáltatnak, és így gyűjteménytárunkban is bőséges anyagot találunk római agyagművekből, bronz ékszerek és -szerszámokból, az öt-vösség, a vasművesség emlékeiből (21–23. kép). A bronzművesség alkotásai közül persze legjobban a kisebb méretű szobrocskák csoportja válik ki, amelyek között nem hiányoznak igazán elsőrendű darabok sem (24. kép). Hasonlót mondhatunk az ezüstművesség termékeiről is, amelyek közt a hellenistikus római iparművészetnek igazán elsőrangú darabjaival találkozunk (25. kép).

A római művelődésben nyugoti művelődési középpont hatását érzi területünk. Az a hatalmas történelmi színjáték ellenben, amelyet népvándorlások kora név alatt ismerünk, részben északi, de a legnagyobb mértékben keleti művelődési elemeket sodor Erdély területére. Lehetetlen felsorolni mindazokat a leleteket, amelyeket e mozgalmas korból őriz gyűjteményünk, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy különösen kétfélek e nemű leleteink. Az egyikféle leletcsoportot a temetők szolgáltatják, és ebben a csoportban csak a marosszentannai (26. kép), mezőbándi és marosvásárhelyi fontos sírmezők több száz sírra menő leleteit akarjuk kiemelni, amelyek csupa rendszeresen vezetett ásatásokból erednek, s így tudományos használhatóságuk a legkényesebb követelményeknek is megfelel. Sokkal fényesebbek azonban ezeknél azok a nagy kincsleletek, amelyek egyes népvándorlás kori előkelőségeknek háborús időkben elrejtett aranymarháiból származnak.

Ezeknek koronája a fényes apahidai kincslelet (27. kép), egy Omharus nevű előkelőség pompás arany ékszereivel, melyek a népvándorlási kor egyik legjellemzőbb ékszertechnikáját, a gránátos rekesztövösséget képviselik fényes példákban gyűjteményünkben. Ez a kincslelet csak a legfényesebb, de nem áll társ nélkül, mert a szép völci lelet és két más kisebb társa is ezt a sorozatot gazdagítják.

A népvándorlás zivataraira a magyar állam megalapítása következik. A honfoglalás első idejéből nincs lelet az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában, és a leleteknek ez a teljes hiánya nagyon ékesen szóló bizonyíték abban a tekintetben, hogy Erdély területe milyen szerepet játszott {a} honfoglalás korában. Az Árpád-házi királyok kora azonban már minden tekintetben művelt és virágzó területnek mutatja ismét a mi gyűjteményünk világításában is Erdélyt.

A művészetek hona már ismét ez a terület, amelynek építészete figyelemreméltó emlékekkel van képviselve gyűjteményünkben. A román ízlés kora talán sehol sem tartott fenn hazánkban annyi emléket, mint éppen Erdélyben. De ez a kor nemcsak építészeti, hanem szobrászati emlékekkel is gazdagította gyűjteményünket, mely e tekintetben sincs igen jellemző darabok híjával. Itt csak egy oroszán képét közöljük (28. kép) az immár lebontott nagyteremi templom szobrászati emlékeiből, de ez is elég jellemző, és mutatja a gyűjteménynek e tekintetben való nagyrahitottságát is.

Az építészeti és szobrászati emlékek gyűjteményünkben részben eredeti példákban, részben pedig gipszmásolatokban kívánják feltüntetni Erdély művészetének és művelődéstörténetének egész dicsőséges folyamatát, s amint ez az Árpádok korával elkezdődik (29. kép), folytatódik is az egész ezer éven keresztül. Gyűjteménytárunknak talán egyik része sem olyan gazdag, mint éppen a középső- és újabbkori építészeti és szobrászati csoport. A rendelkezésünkre álló egy termet nemcsak hogy réges-rég megtöltöttük effajta emlékeinkkel, de ide vonatkozó anyagunk már más két terem megtöltésére is bőségesen elegendő volna.

Gazdag és jellemző sorozatokban vonul fel szemeink előtt előbb a csúcsíves (30. kép), majd a renaissance (31. kép) és végül a barokk építészet kora, amellyel párhuzamosan halad mindig az illető kor szobrászata. Könnyen lehetséges ez, hiszen éppen erdélyi művészek készítették a csúcsíves kor ránk maradt szobrászati emlékeinek egyik legszebb alkotását, Szt. Györgynek lovas szobrát. Ennek gipszmásolatát őrzi intézetünk, mégpedig őfelségének a királynak ajándékából. De nem hiányoznak gyűjteményünkben eredeti példák sem úgy a domborműre, mint a szoborra (32. kép).

Az egykori festészet emlékei közül gyűjteményünk a falfestmények lemásoltatásából állította össze jellemzőbb sorozatait (33. kép). Nem teljes ez a gyűjtemény, de máris tekintélyes. Virágját és gyöngyét középkori képtárunknak már olyan téren kapjuk, amely a középkori iparművészetek gyűjteménycsoportjával szorosan kapcsolódik egybe.

Értjük ez alatt azt a pompás szárnyas oltárt, amelyet a székelyzsombori róm. kat. templomból őriz gyűjteményünk (34. kép). A passiónak tizenkét jelenetét látjuk ez oltáron olyan kivitelben, amely a XVI. század elejének felel meg, és amely {a} csúcsíves ízlés koráról a renaissance-ra való átmenetet jelzi. Ezen felül az oltár predelláján is egy nagyobb méretű kép foglal helyet.

Gyűjteménytárunk legnevezetesebb részét mindenesetre az erdélyi iparművészet termékei alkotják. Már a székelyzsombori oltár is részben ebbe a körbe tartozik, mert nemcsak festményei által válik ki, de az erdélyi fafaragásnak is jeles emléke. A fafaragást azonban nemcsak ez az oltár képviseli. Magas művészi fejlettségéről és arról a folytonosságról, amellyel ez a művészi iparág Erdély történetének összes szakaszain átvonul, tanúskodnak egyrészt a XVII. és XVIII. századokból származó oltársorozataink (35. kép), másrészt kisebb méretű faragott tárgyakból álló sorozataink. Ezzel a csoporttal együtt jár csontfaragásunk ma már szintén igen számottevő gyűjteménye.

Vasműveinket szintén a középkorral kezdhethjük, mert hiszen legalkalmasabban ebbe sorozhatjuk azt az aránylag gazdag fegyvertárat, amely gyűjteménytárunknak egyik büszkesége. Igaz, a fegyvertárat külön múzeumi csoportként fogjuk föl, de rövid ismertetésünk keretében jobbnak látjuk e helyen tárgyalni.

Az Árpádok korából különösen a sarkantyúk (36. kép), az arany- és ezüstberakással ékes kardjaink (37. kép) válnak ki leginkább, amelyekben különösen gazdag a gyűjteményünk. Az Anjouk korát szintén a sarkantyúk bőséges sorozatai képviselik leginkább, azonban szép példákkal dicsekszik e kor emlékei közül buzogányokból is (38. kép). Mihelyt azonban a Hunyadiak korához érünk, e nemű gyűjteményeinknek sorozatai hirtelen kibővülnek, és igen változatosakká válnak. A jellegzetes puskák, kardok, pompás vértetek (39. kép), sarkantyúk mellett föltűnnek a polgári célokat szolgáló vasművek gazdag sorozatai, amelyekben különösen a kulcsok, ajtó- és szekrényzárak stb. (40. kép) nyújtanak igen tanulságos képet. Hogy ez a sorozat a renaissance és barokk időkben még jobban kibővül, az a dolog természetéből folyik (41. kép).

Bronzműveink gyűjteménye szintén bővül a fegyvertárból is, mert hiszen bronzból vannak ún. csillagos buzogányaink (42. kép); bronzból legrégibb középkori sarkantyúnk, mely az első keresztes háború korából szár-

mazik. De a csúcsíves ízlés kora is elsőrangú képviselőkre talál azokban a jellemző harangokban, amelyeknek mindinkább szaporodó gyűjteménye gyűjteménytárunknak egyik legtanulságosabb csoportját alkotja (43. kép).

A renaissance és barokk időknek, de különösen a renaissance-nak kedvelt anyaga a bronz, az iparművész nagyon szívesen dolgozik ebben. Az erdélyi ipar ezekből a korokból gazdag díszítésű választékos formájú mozsarakat (44. kép), könyvtábladíszeket és -kapcsokat, harangokat, ládák oldalfalait borító ún. bronzvereteket stb. igen szép számban szolgáltatott gyűjteményünknek örök tanulságául az erdélyi bronz művészi ipar magas fejlettségének.

De ennek a bronzművességnek emlékei minden szépségük mellett sem érik el jelentőség tekintetében gyűjteménytárunknak az ónművességre vonatkozó gyűjteményét. Igaz, ez a gyűjtemény már a csoport természeténél fogva sem nyúlik vissza olyan régi időkbe, mint a középkori bronzművek csoportja, mert hiszen az ónt a XV. század előtt alig használták iparművészeti célokra, és a reánk maradt óntárgyak közül még a csúcsíves formájúak sem régibbek a XVI. századnál; de ha nem is dicsekszik ez a csoportunk a XVI. századot megelőző középkori darabokkal, annál gazdagabb a XVI–XVIII. századokból eredő példákban, úgyhogy elmondhatjuk, hogy a hazában ma alig van gazdagságra ehhez fogható gyűjtemény. Fedeles korsók (45. kép), tányérok, tálak (46. kép), utazó készségek, ámpolnák stb. gazdag változatosságban szólnak arról a nagy iparművészeti tevékenységről, amely Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Segesvárt, Brassóban és Szebenben és Erdély, valamint a Részek más városaiban is a mondott századokban folyt. És amely művészi ízlés és befejezettség tekintetében bátran versenyezhetett az egykori külföldivel. E gyűjteménycsoportunk az egyes városokból származó mesterjegyeknek nagy tömegét tárja elénk legbiztosabb forrásul az egykor megírandó magyar iparművészet történetének.

A rézművesség emlékeinek szintén nem vagyunk híjával. E nemű emlékeink közt elég élesen válnak szét a keleti művek, mint a török idők iparművességének emlékei (47. kép) a nyugoti ízlésű művektől, amelyek között a trébelt domborművek egy sorozata (48. kép) már az ötvösművéség körébe vág.

Ha van valami, ami erősen jellemzi az erdélyi magyar világot, úgy mindenestre az iparművészetnek az az ága az, amelyre a magyarnak külön szava van, ti. az ötvösművéség. Ez a szép és vonzó műipar, mely a XVI. század első felében még szerte virágzott széles Magyarországon, a török és német közös foglalás és pusztítás idejében Erdélyben és Felső-Magyarországon húzódott meg, s e két helyen folytatta azt a sajátosan magyarországi fejlődést, amely jellegzetességét megadja.

Az ötvösművesség emlékeinek összegyűjtése a legnehezebb, mert itt van legnagyobb tere a pénz formájába bújó kísértésnek, amely a hazafiakból fent és lent, gazdagnál és szegénynél, úgynevezett műveltnél és műveletlennél egyaránt sikerrel dolgozik, és a gazdagabb külföldi vagy a múzeumoknál gazdagabb belföldi gyűjtő kezeibe juttatja nemzeti becsületünk, nemzeti nagyságunk emlékeit és bizonyítékait. Ilyen módon lesz a magyar sodronyos zománccal ékített erdélyi ötvösműből a külföldi múzeumokban vagy magángyűjtőknél rajnai vagy burgundi zománccmű. Fájdalom, hazánkfiái között kelletténél nagyobb számmal vannak olyanok, akiknek drágább a saját hasznuk, mint a haza becsülete.

Ennek dacára abból a hatalmas tengerből, amelyet az erdélyi ötvösművek alkottak, az utóbbi időkben mégis lehetséges volt megmenteni olyan példákat, amelyek több-kevesebb hiatusszal jó példákban tüntetik föl iparművességünk emez ágának fejlődését.

A fejlődés elejére gyűjteményünkben csak egy zománccos feszületet tehetünk, amely a vésett aljú zománccnak egyik igen tisztességes példája az Árpádok korából (49. kép). Bővül a gyűjtemény a vegyes házi királyok korában, amelyből már Anjou- (50. kép) és Hunyadi-korbéli ékszerek és egyházi fölszerelvények (51. kép) díszítik gyűjteményünket. Az ötvösművesség emlékei azonban legnagyobb számban a XVI–XVIII. századokból erednek. Ezek közt szép és érdekes csoportot alkotnak az egyházi fölszerelési tárgyak; kehely (52. kép), pluvialécsat, turribulum (tömjéntartó), szentolajtartó, portatilis stb. Nem kevésbé értékes a profán célú asztali felszerelések és a férfi és női ruházathoz tartozó ékszerek csoportja, amely kancsókból, serlegekből (53. kép), pendelyes poharakból, egymásba járó poharakból, evőeszközökből (kés, villa, kanál) stb., nemkülönben forgók, menteláncok, boglárögombok, övek (54. és 55. kép), női mellboglárók (56. kép), női övek, boglártűk stb.-ből alakul.

Aránylag legkésőbb fogtunk hozzá az erdélyi régi bútor felgyűjtéséhez, és mégis elég tisztességes eredmény jutalmazta az erre fordított munkát is. Bútoraink gyűjteménye a XVI. századdal kezdődik, amelyből csúcsíves ízlésű szekrényeink, imaszékeink, asztalaink és ládáink származnak. Már gazdagabb az anyagunk a XVII. és XVIII. századokra vonatkozólag, amelyekből úgy a fényezett, mint a gyantározott bútor igazán tanulságos sorozatokban van meg. A bútorhoz kell sorolnunk a kelengyeladákat és a céhek emlékeiből a céhládáknak és azok fölszerelésének legnagyobb részét (57. kép), amelyekből tán a legszebb példák éppen gyűjteményünkben vannak. Ugyanide a zongorákat és az azokkal rokon hangszereket.

Textilgyűjteményünknek az erdélyi területre legjellemzőbb gyűjteménye még szintén a lakásberendezéshez tartozik, mint a bútor. Azokat a keleti szőnyegeket értjük ezeken, amelyek a XVI. századtól kezdve éppen

úgy nem hiányoztak a jómódú erdélyi családok háztartásában, mint akár a bútor. Gyűjteménytárunknak e nemű része máris olyan figyelemreméltó, hogy áttekinthetjük segítségével az importált szőnyegek jellemzőbb fajtáit is, meg azokét is, amelyeket a hazánkban megtelepült törökök készítettek (58. kép). A textilgyűjtemény azonban éppen nem merül ki a szőnyegekben, mert a selyem- és skófiiumhímzésnek jellemző sorozatai is ezt a csoportot gyarapítják. Az úgynevezett úri hímzések ezek (59. kép), amelyek sajátos jellegüket már a XVI. században megnyerték hazánkban, s annyira áthatották a különböző ruházati cikkek, ágy- és asztalnéműk készítésével foglalkozó iparművészeti ágakat, hogy hatásukat egyrészt más iparágakban is éreztették, mint pl. az ötvösségben, másrészt mély és még ma is élő nyomokat hagytak népünknek jellemző háziiparában. A hímzéseken kívül szép és jellegzetes gyűjteményünknek a textilcsoportba vágó emlékei közt az a csoport is, amelyet voltaképpen kostume-történetinek is nevezhetnénk. Ebben a csoportban, amely különösen az újabb időben végzett ásatások alkalmával rendszeresen felbontott sírleletekből nyeri anyagát, bőséges anyagra talál az, aki a XVI–XVIII. század selyem- és bársonyszövetével kíván foglalkozni (60. kép), mert az anyag e tekintetben a keleti és nyugati selyem-, bársony- és csipkegyártó műhelyekre éppúgy kiterjed, mint a hazai posztókészítésre és csipkeverésre.

Ha most még egy pár szót szentelünk azoknak a pompás egyházi szelvényeknek (casulák – 61. kép –, pluviálék, dalmaticák stb.), amelyek különösen a XVIII. századból jutottak gyűjteményünkbe, úgy röviden megmutattuk, hogy gyűjteményünknek ez a része is lehetőleg kiterjed Erdély régi nyilvános és magánéletének minden jelentékenyebb ágazatára.

Már az eddigiek is megmutatták azt a magas ipari fejlettséget, mely a régi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területét jellemezte, mindaddig, míg azt mesterségesen és a nemzet gyengítésének világos szándékával el nem nyomták. Senkit sem lephet meg tehát, hogy a legősibb iparágak egyike, ti. a keramika (agyag, majolika, porcelán) hihetetlenül gazdag művelőkre talált Erdélyben. Ennek a gazdagságnak felel meg az a tekintélyes majolikasorozat, amely érem- és régiségtárunkat díszíti, és amely egyik leggazdagabb e nemű gyűjteménye hazánkunknak. Ebben a gyűjteményben a legrégebb darabok a kályhacsempék között (62. kép) vannak, melyek a Hunyadiak korából erednek. A XVI–XVIII. század aztán bőségesen nyújtja a szebbnél szebb példákat. Kancsóink, korsóink és tálaink, nemkülömben egyéb asztali készleteink sorozata a XVI. századdal kezdődik, és különösen gazdag XVII. és XVIII. századbeli darabokban. Nagy gazdagságát nemcsak szerencsés vételeknek köszöni, hanem különösen néhai Biró Albert m. kir. miniszteri tanácsos és neje, Baumgarten Jozefina nagylelkűségének, akik egy egész élet rendszeres gyűjtésének anyagát,

majdnem kétszáz válogatott szép darabot ajándékoztak gyűjteményünknek (63. kép).

Intézményünk természetesen nem fektethet súlyt külföldi műipari készítmények gyűjtésére, és mégis ajándékozások útján elég csinos gyűjteménye keletkezett óbécsi porcelánból is, amely persze szintén nem fölösleges olyan gyűjteményben, amely az erdélyi nyilvános és magánélet múltjának lehetőleg hűséges tükre kíván lenni. Az óbécsi porcelán a jómódú magyar ember asztaláról sem hiányzott a maga idejében.

Nem lenne teljes a kép, ha röviden meg nem emlékeznénk arról a képtárról, amely régiségtárunk kiegészítő részét alkotja. Nem nemzeti képtár ez abban az értelemben, hogy csatlakozna a hazai festészetnek ahhoz az emlékeihez, amelyekről már megemlékeztünk, hanem modern képtár, hasonlatos módon alapítva és fölfogva, mint a Magyar Nemzeti Múzeumnak immár megszűnt és a Szépművészeti Múzeumba beolvasztott képtára. Ennek a képtárnak mindenesetre az a rendeltetése, hogy csatlakozzék a festészet régibb emlékeinek intézetünkben őrzött egyéb példáihoz, és mint ilyen, lehetőleg szerves egységben szolgálja azokat a magasabbrendű célokat, amelyeknek szolgálatára minden ilyen természetű gyűjtemény hivatott. Ma nagyon messze áll attól, hogy komolyan számba vétessék, aminek legegyszerűbb oka a helyhiány, amely ha megszűnik, mi sem állja útját gyors gyarapodásának. Ami eddig megvan, az tisztességes kezdetnek nevezhető.

A régi mestereket ebben a gyűjteményben a néhai özv. gróf Bánffy Dénesné hagyatékából származó, javarészt elég sikerült másolatok képviselik. Bár itt-ott egy-egy eredeti is akad. Az olaszok közül Giordano, Cana-lotti, Bassano, Carlo Dolci, Gerardini, Pietro Liberi; a németalföldiek közül Van der Neer, Tempesta Tempestina, Osenbeck, Mieris, Ostade, Douven; spanyolok közül: Ribera, Murillo; a németek közül egy pár Holbein iskolából való a megemlítésre méltó. Az újabb külföldiek közül a német Haertelt és Zimmermant, a cseh Svobodát és a svéd születésű Meytenst kívánjuk kiemelni. Az új hazaiak közül Markó Károly vezet, de egy pár jellemző példával a legújabbak is képviselve vannak, mint Mednyánszky, Neogrády, Spányi, Mihalik, Glatz, Újváry, Bosznai, Ligeti, Poll H., Zempléni, Paczka, Nagy Zsigmond, Karlovszky, Rudnay, Greguss, Szamosi, Egerváry, Sárdi, Than, Veress Zoltán, Sikó és Mezei stb. Hogy a képtárat szervesen kiegészítő szoborgyűjtemény alapjai is megvannak, bárha a mostani helyiségekben érvényre nem juthatnak, azt ezúttal csak jelezni kívánjuk.

*

A gyűjteménynek régiségtári része azt a múltat tünteti föl, amelyet az Erdély területén élt népek éltek át. A művelődésnek azt a folyamatát, amelyre a koronát a magyarság államalakítása tette föl. De gyűjteményünknek szerepe ebben nem merül ki, mert ha ismerni kívánjuk a múltat, amelynek okozata a jelen, ismernünk kell a jelent is, hogy nemzeti irányban – amely irány egyedül képes használni az általános emberi művelődésnek is – előkészíthessük a jövőt. Aztán meg a múltnak és a jelennek csak egy szempillantás a határa. Minden pillanat múlttá teszi a jelent; mikor egyrészt a jelennek okozata, másrészt már ugyanakkor úgy oka a jövőnek.

Régészeti gyűjtemény néprajzi gyűjtemény nélkül olyan, mint az a folyó, amely a hegyekből elindulva, homoksivatagba fut, s ott nyom nélkül elenyészik. Viszont néprajzi gyűjtemény régészeti gyűjtemény nélkül felhőszakadás, amely a fellegekből csapódott le. Az, amit régészetnek hívnak, az a múltban élt népek néprajza, de hiszen a múlt minden nappal szaporodik.

Régiséggyűjteményünk szerves folytatása tehát e gyűjteménytárnak legfiatalabb hajtása, a néprajzi gyűjtemény, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az erdélyi részek néprajzának központi gyűjteménye legyen, ahol úgy a tanulmányozó, mint az érdeklődő egységesen tekinthesse át azt a tarka képet, amely hasonlóan a virágzó réthez, különböző virágokkal illatozik azon az egységes alapon, amelyet a magyarság viruló zöldje alkot. Ez a gyűjteménycsoport elsősorban Erdély lakosságának ősfoglalkozásaira, tehát vadászata, halászata és pásztoréletére vonatkozó jellemző tárgyakat gyűjt; mégpedig szigorúan rendszeres egymásutánban. Vagyis, ha a gyűjtés a halászat terén folyik, úgy egy-egy folyamvölgynek vagy tórendszernek halászatánál kiterjed a legaprólékosabb dologra is. Emellett azonban figyelembe veszi a gyűjtés idején esetleg a gyűjtőnek útjába eső olyan tárgyakat is, amelyek más csoportokba tartoznak, de ezekből csak úgynevezett vegyes gyűjteményt alkot, amely tökéletessé, a legapróbb részletekig kiterjedővé csak akkor válik, amikor az illető csoport kerül részletes és kimerítő földolgozásra.

Ilyen csoportokat ugyanis állított a gyűjtemény olyan tárgyakra vonatkozólag, amelyek a különböző népfajok földművelésére, háziiparára, művészi, tudományos és irodalmi ösztöneinek megnyilvánulásaira, lakására, ruházatára, táplálkozására, valamint a születés, a gyermekkor, a házasság, a halál, a mindennapi élet és az ünneplésre vonatkoznak.

E fejlődésben lévő gyűjtemény tökéletes pontossággal gyűjtött csoportja a halászat, amelyet legapróbb részletekig felgyűjtöttünk a Fekete-ügy völgyéből, a mezőségi tavak jórészéről és a Nagy-, Kis- és Egyesült-Szamos völgyéből (64. kép).

Az emellett folyó vegyes anyaggyűjtés (miscellanea) leggazdagabb a hímzés tekintetében (65–67. kép), amely kiterjed a két legjellemzőbb magyar, a székely, a szász és az oláh területekre.

Ezt a gyűjteményt gazdagságra ugyan el nem éri, de szintén elég gazdag és szisztématis a munkaeszközök csoportja (68. kép) az összes foglalkozási ágakban. Aránylag legszegényebb az igazi népies vadászatra vonatkozó csoport (69. kép).

A képek jegyzéke és az alájuk szükséges aláírások

1. kép. Gróf Eszterházy László.
2. kép. Dr. Schilling Lajos egyetemi tanár.
3. kép. Dr. Torma Károly egyetemi tanár.
4. kép. Dr. Torma Zsófia.
5. kép. Herepei Károly, a nagyenyedi ref. kollegium tanára.
6. kép. Dr. Finály Henrik egyetemi tanár.
7. kép. Szalagos díszítésű őskori agyagcsésze a tordosi őstelepről.
8. kép. Festett díszítésű őskori agyagcsésze töredéke a tordosi őstelepről.
9. kép. Őskori arany karikapénzek.
10. kép. Őskori zsugorított temetkezés képe a nagyiklodi őstelepről.
11. kép. Őskori rézbalták, fokosok és csákányok.
12. kép. Őskori bronzkardok.
13. kép. Hallstatti ízlésű bronzedények az erdőszentgyörgyi (Udvarhely m.) leletből. (1. 2. füles csészék, 3a. 3b. bogrács szemközti és oldalnézetben.)
14. kép. Szkíta ízlésű bronztükrök. Tordai lelet.
15. kép. Görög bronzsisak a Kr. e. VI. század végéről vagy az V. század elejéről. Találták Marosújváron.
16. kép. La Tène ízlésű temetkezés, melyben az elhunytat kétkerekű kocsijával együtt temették el. (2 kerékpánt, 2 vas- és 1 bronzfibula, 1 vas-karika, 1 vaskard, 1 vas paizsfogantyú, 2 vas paizspánt, 1 vasolló, 1 vaskés, égetett embercsontok és 3 agyagedény volt a sírban.)
17. kép. Római kori barbár ezüsttárgyak. (1. nyaklánc, 2. nyakperec, 3. fibula, 4. karra való tekercs.)
18. kép. Római feliratos sírkő, melyet C. Campanius Vitalis 27 éves centurio emlékére emeltetett nagyatyja, Florius Virilis veteranus.
19. kép. Római sírszobor: egy anya leányával, Kr. e. IV. századból származó compositio után.
20. kép. Római márványmedence töredéke.
21. kép. Római agyagkorsó.

22. kép. Római bronz ékszerek. (1. 2. 3. fibulák [dajkatűk]; 4. övdíszító áttört boglár; 5. csat.)
23. kép. Római bronz használati tárgyak (1. kézi mérleg, 2. mérlegsúly, 3a. 3b. mécs fölső és alsó nézetben, 4. edényfül.)
24. kép. Római bronzszobrocska (Aphrodite) Tordáról.
25. kép. Római domborműves ezüstcsésze Marosportusról.
26. kép. Népvándorlás kori női sír képe a marosszentannai sírmezőről.
27. kép. Omharus sírkincse az apahidai leletből.
28. kép. Kőoroszlán szobra a lebontott nagyteremi ref. templom Árpád-kori részéből.
29. kép. Faragott kő ajtókeret részlete az Árpádok korából. Találták a kolozsvári Szent Mihály-templom északi oldalán.
30. kép. Pillércsomó-fejezetek a kolozsmonostori apátsági templom portáljáról a gótikus ízlés korából.
31. kép. Faragott kő ajtókeret a kolozsvári Kakas-féle házból. Készítették 1541-ben, a hazai renaissance kora.
32. kép. Az ostorozott megváltó kőszobra a gótikus ízlés korából. Találták a kolozsmonostori apátsági templom környékén.
33. kép. Falfestmény a XV. századból Marosszentkirályról.
34. kép. A székelyszombori szárnyas oltár egyik festménye.
35. kép. A szenterzsébeti barokk oltár.
36. kép. Sarkantyúk. 1. 2. az Árpádok, 3. és 4. az Anjouk korából.
37. kép. Középkori vaskard.
38. kép. Tollas buzogány az Anjouk korából.
39. kép. Vasmell és vashát a Hunyadiak korából.
40. kép. Gótikus ízlésű zár fedőlapjai vasból. (Külső széleiket a barokk időkben körülcsipkézték.)
41. kép. Barokk ízlésű ajtóragasztó vasból.
42. kép. Középkori csillagos bronzbuzogány.
43. kép. Úgynevezett „Pax”-harang a Hunyadiak korából.
44. kép. Renaissance ízlésű bronzmozsár.
45. kép. Legényavató fedeles ónkanna, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek.
46. kép. Óntál a XVIII. század végéről.
47. kép. Keleti ízlésű ónozott rézkancsó.
48. kép. Trébelt és poncolt rézdombormű (Pieta) a XVII. század végéről.
49. kép. Zománcos rézfeszület elülső és hátsó lapja az Árpádok korából.
50. kép. Aranyozott ezüstcsat az Anjouk korából.
51. kép. Ezüst „Agnus Dei” a Hunyadiak korából.

52. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüstkehely, melyet a mikházai ferencrendiek zárdája őrzött meg nemzetünknek, kupáján erdélyi sodronyzománc díszítés.
53. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst talpas serleg.
54. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst férfiöv. Kolozsvári Unio utcai lelet.
55. kép. Barokk ízlésű aranyozott ezüst női öv.
56. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst női menteboglár.
57. kép. Gótikus ízlésű céhláda, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek.
58. kép. Keleti imaszőnyeg, ún. erdélyi typus perzsa motívumokkal.
59. kép. Úri hímzés a XVII. századból.
60. kép. Bogáthi Menyhértné Kendi Zsófia selyem ruhadereka kükküllővári sírjából.
61. kép. Hímzett casula a XVIII. századból.
62. kép. Majolika kályhacsempe a XVII. századból.
63. kép. Majolikakorsó a Biró Albert-féle hagyatékból. XVII. századbeli mű.
64. kép. Urna alakú haltartó Gyekérről (Kolozs megye).
65. kép. Népies hímzés Alsó-Fehér megyéből.
66. kép. Népies hímzés Torockóról.
67. kép. Népies hímzés Kalotaszegről.
68. kép. Cigány eszterga Felsőkosályról (Szolnok-Doboka megye).
69. kép. Medveölő buzogány Bözödújfaluról (Udvarhely megye).

FÜGGELÉK

1.

KOVÁCS ISTVÁN

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET MEGALAKULÁSÁNAK 50 ÉVES JUBILEUMA ÉS JUBILÁRIS PLAKETTJE

Ha a plakett révén, e folyóirat hasábjain, hosszasan foglalkozunk az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulásának történetével, szolgáljon indokul az, hogy az Egyesület kebelében született meg és azon növekedik ma is hazánk egyik nagyobb éremgyűjteménye, az Erdélyi Nemzeti Múzeum éremtára. Így válik az Egyesület jubileuma az éremtár ünnepévé, és így számíthat érdeklődésre az egyesületnek mint szülő intézménynek múltja e folyóirat olvasójánál is.

A múzeum gondolata nem ötven év előtt született meg Erdély területén. Ötven évvel ezelőtt *megvalósították* az eszmét, de szükségérzete hamarabb mutatkozott, kisarjadzása is jóval előbb megtörtént.

Az erdélyi részek mindig fontos kisugárzó területei voltak a nemzeti törekvéseknek. Nem egyedül rajta múlt, ha törekvéseit mindenben siker nem koronázta. Erdély, önálló fejedelmei alatt, nem egyszer sietett az anyaállam megtartására. A nemzeti nevelésben pedig éppen elől járt magyar fejedelmi udvarával. A tanulni vágyó ifjak részére intézményileg biztosították fejedelmei a külföldi egyetemek látogatását, és ezek révén állandó szellemi összeköttetést tartottak fenn a művelt nyugattal. A felvilágosodás, haladás magvait aztán itthon hintgették el a tudós férfiak, és szorgalmas kezekkel ápolgatták a már hazai földből kinövő plántákat. Átalakítani azonban az egész társadalmat olyanná, amilyennek képe az ő lelkükben élt, csak hosszú, százados munka árán sikerülhetett utódaiknak. Mikor azonban idáig jutottak, megváltoztak a politikai viszonyok is.

Bod Péter már elérkezettnek látta az időt arra is, hogy programot adjon arról, miképpen kell a nemzetet művelni. Az általa tervezett Akadémia eszméje azonban, csakúgy mint kevéssel utóbb Batthyányi Ignác „Tudós társasága”, megvalósíthatatlan maradt.

Annál maradandóbb sikerrel tudtak irodalmi és nyelvmívelő társaságokat alakítani *Arankáék* és *Döbrentei Gábor*. De ezek mindvégig magánvállalkozások maradtak. Országos alapon való szervezésüket megakadályozta a pénzihiány, főleg azonban a kormány rosszakarata, amely mindenek, ami nemzeti célt szolgált, Kain-ellensége volt. Ilyen fogadtatásban részesült a Főkormányzó részéről Bölöni Farkas Sándor tervezete is, amely egyenesen gyűjtemények, muzeális anyag segítségével kívánta a nemzet művelődését előbbre vinni. Sikertelenül. Gondoskodtak róla, hogy törekvéseinek minél hamarabb nyakát szegjék. A kormány magatartása intő jelül szolgálhatott a nemzetnek, melyet mind jobban áthatott annak a tudata, hogy egyesülni kell a közös cél érdekében, a haza, szabadság és művelődés felvirágoztatására. Minél inkább tört a nemzet ellen az ármány, annál féltékenyebben ragaszkodott intézményeihez, szokásaihoz, és annál nagyobb kegyelettel őrizte a múltak emlékét. A kegyeletes emlékezés megszentelte a tárgyi emlékeket is, amelyekben a nemzet elei dicső korának emlékeit s jövődő boldogságának zálogát látta.

Szélteben alakultak kisebb-nagyobb magánkönyvtárak és gyűjtemények, melyek mindenütt lelki szükségét elégítették ki. Csak egy lépés kellett ahhoz, hogy megszülessék a múzeum gondolata, mely országos alapon szervezve egyaránt szolgálhatja a nemzet művelését, a múlt iránt érzett kegyeletet s a nemzeti összetartást.

Gróf *Kemény József* tette meg az első lépést a múzeumi eszme megvalósítása érdekében azzal, hogy gazdag könyvtárát egy létesítendő múzeum céljaira felajánlotta. Ajánlatának hatása alatt az 1842-diki erdélyi országgyűlés törvényjavaslatot dolgozott ki a létesítendő múzeum számára, de a szászok akadékoskodása miatt az országgyűlés végéig a javaslatból nem lett törvény, azután pedig a kormány halogatása miatt nem lehetett többé napirendre tűzni. Az unió kimondását nyomon követte a szabadságharc. Ennek lezajlása után a nemzetre nehezedő elnyomatás kora jó sokáig nem volt alkalmas arra, hogy a múzeumi eszme felszínre kerüljön és nyilvánosan tárgyalassék. De az utána való vágyakozás nem szűnt meg, sőt határozottabb formában élt a nemzet során kesergő honfiak lelkében. Alighogy Ausztriát a külügyi helyzet alakulása elfoglalta s kezdett megfogyatkozni az abszolutizmus ereje, mindjárt ismét aktuálissá lett a múzeum kérdése. Erre a közvetlen alkalmat gróf *Kemény József*nek 1855-ben bekövetkezett halála szolgáltatta. Kemény ti. végrendeletében is a felállítandó múzeum számára hagyta könyvtárát, de addig is, míg saját épületébe költözhetik, a Magyar Nemzeti Múzeum őrizetére bízta gyűjteményét.

Az erdélyiek azonban nem akarták kiengedni kezeik közül az Erdélyt érdeklő könyvekben és kéziratokban bővelkedő gyűjteményt, márcsak azért sem, mert félni lehetett attól, hogy a kormány a szebeni szász gyűjte-

mény gyarapítására fordítja. Társadalmi úton indítottak tehát mozgalmat a Kolozsvárt felállítandó múzeum érdekében. Talán most sem koronázza siker a jó ügy lelkes felkarolását, ha gróf *Mikó Imre*, a gazdag és tekintélyes erdélyi főúr és államférfiú, nem veszi kezébe az ügyek vezetését. Gróf Mikó ezt megelőzőleg is melegen táplálta magánérinkezései és -levelezései során a muzeális gondolatot.

Alig hangzottak el most az első szavak a múzeum érdekében, 1856-ban a „Kolozsvári Közlöny” hasábjain rámutatott arra, hogy a Kemény-féle gyűjtemény elhelyezése a legsürgősebb feladat, s egyben ennek megoldásáról is gondoskodott olyanformán, hogy a múzeum céljaira odaadományozta Külső-Szén utcai 10 holdas kertjét a rajta épült kilencszobás villával egyetemben. Most már csak idő kérdése volt az Egyesület megalakulása. Az áldozatkészség önmagából merített erőt, kitartást ettől kezdve. Mikó felszólítására egész sereg pénzbeli segítséget és tárgyat ajánlanak a honfiak a múzeum céljaira. Közben Mikó egy szűkebb körű bizottsággal az alapszabályok kidolgozásán fáradozott, hogy előkészítse a megalakulást.

A kormány azonban most sem mulasztotta el kedvét szegni a pezségbe jött honfiúi lelkeknek. Az alapszabályokat ismételten visszaküldötte, és olyan módosításokat kívánt azon tenni, melyek minden nemzeti jelleget eleve letörültek volna az intézményről. Így meg a nemzetnek nem kellett. Már-már ismételten belefáradt a nemzet sikertelen kísérletekbe és a kormány részéről megnyilatkozó huzavonába, mikor gróf Mikó szerét ejtette mégis olyan módosításoknak, melyek úgy fölfelé, mint lefelé kielégíthették a kedélyeket.

A végre megerősített alapszabályok leérkeztek, és 1859. november 23-án megalakulhatott az Erdélyi Múzeum-Egyesület, gróf Mikó Imre elnökle alatt. „Szinte négy évi törekvés után a kezdetnek valahára a végén vagyunk.” Így kezdhetette Mikó megnyitó beszédét a vezetése alatti küzdelmekre célozva. Majd így folytatta: „Legyen e nap nekünk ünnep, szándékaink és amit teszünk, legyenek Istentől megáldva.” És valóban a nap, melyen a nemzet végre célját elérhette, ünnepnappá lett. Az alapítók szándékait, tetteit valóban Isten áldása kísérte.

Az Egyesület 50 év után is él és virágzik. Az ötven év alatt a rendelkezésére álló eszközökkel erején felül munkálta a haza javát, művelését. Legfőbb eredményeinek egyike, hogy biztosította az erdélyi részekben a magyarság számára a tudományegyetemet, mellyel ma karöltve halad céljai felé.

Az Egyesület kebelében kialakult öt tár közül, tí. a könyvtár, érem- és régiségtár, állat-, növény- és ásványtár közül a minket leginkább érdeklő éremtárnak bölcsője ott ringott az 1842-i országgyűlésen. Születésében csaknem olyan fontos tényezője volt a létesítendő múzeumnak, mint a gróf

Kemény-féle könyvtár. Az éremtár alapját ti. gróf *Eszterházy László* vetette meg azzal, hogy a nevezett országgyűlésen gazdag és értékes régi pénzgyűjteményét szintén a haza oltárára tette le, a múzeum számára ajánlotta fel. Példáját követték ugyanazon országgyűlésen dr. *Lészay Dániel* és *Goró Lajos*. Lészay 1000 darabot meghaladó éremgyűjteményét ajánlotta fel, Goró Lajos őrnagy, egyéb tárgyakon kívül, 450 darab római érmet.

A gróf *Kemény* halálával felszínre került múzeumi kérdés kapcsán és a Mikó által hozott újabb áldozat hatása alatt támadt honfiúi felbuzdulásnak aránylag legtöbb hasznát az éremtár látta. Az Egyesület még nem tekinthetett három éves múltra vissza, mikor az éremtár azzal dicsekedhetett, hogy 18 000-nél több pénzdarabot és pénzjegyet őriz. Amint azonban a politikai láthatár tisztulni kezdett, úgy csappant az érdeklődés a múzeum és ezzel együtt az éremtár iránt is. Istenben boldogult érdemes igazgatója, dr. *Finály Henrik*, egy pillanatra sem szűnt meg munkálni, fáradozni érdekében. Valósággal dédelgette az éremtárat. Hosszú időn át hitte, hogy a társadalom közönyét ellensúlyozza a kormány, hisz az idők megváltoztak a század eleje óta, és másfelől is erre kötelezte az egyetem felállítása alkalmával az Egyesülettel kötött szerződése. Mindhiába aggódott a vezetése alatt álló táruk sorsa miatt. Az Egyesület pénzügyi viszonyai alig biztosították azok fejlődését, a kormány pedig nem teljesítette vállalt kötelezettségét. Anélkül szállott sírba, hogy hő óhaját, az érem- és régiségtár méltó fejlődésének biztosítását elérhette volna.

Az éremtár fejlődése folyamán mutatkozó stagnálás csak akkor szűnt meg, mikor alig 9 esztendővel ezelőtt új jövedelmi forrásokat nyitott az állam a táruk számára, és dr. *Pósta Béla* egyetemi tanár, az érem- és régiségtár jelenlegi igazgatójának ismételt sürgetésére biztosította az állami éremleleteknek megvásárlási jogát. Jóllehet ezek a leletek csak azután küldetnek le, ha előbb már a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapesti Tudomány-Egyetem éremtára élt a kiválogatás jogával, mégis gazdag és főleg olcsó gyarapodási forrásai az éremtárnak.

Ma az éremtár körülbelül 30 000 darab érmet számlál. Ebből 6403 darab ókori, 7460 darab hazai és 11 828 darab külföldi. Több mint 2000 emlékérem. Ezekhez jön még az *Eszterházy-féle* gyűjtemény 3779 pénzdarabbal és emlékéremmel. Általános gyűjtemény. Az ókori érmek leggyengébb osztálya a görög érmeké. Legváltozatosabb sorozatokat mutat fel római köztársasági és császárkori pénzekből. Gazdag anyag képviseli középkori érmelelésünk emlékeit az ún. múzeumi gyűjteményben, míg Erdélyenemű emlékeit az *Eszterházy-kollekcióban* találhatjuk meg. Ez utóbbi a tárháza az éremtár tulajdonában levő emlékérmeknek is.

A gyűjteményt annak idején dr. Finály Henrik rendezte. Helyszíni kezelésénél a kartonlapokba mélyített lokulus-rendszert fogadta el, s az így elrendezett gyűjteményről egy könnyen használható, átnézetes lajstromot készített. Ma 12 új szekrény áll rendelkezésre abból a célból, hogy a gyűjtemény azokban leljen új elhelyezést. Az érmek átrakása már meg is történt, sőt a rendezés is meglehetősen előrehaladt. Minthogy azonban a fiókokban rögzített új rendszer nyer ez alkalommal bevezetést, és minden éremről külön cédula készül, a rendezés munkája csak lassan haladhat előre.

*

Az Erdélyi Múzeum-Egylet múlt évi november hó 23-án ülte fennállásának örömnepét, székhelyén, Kolozsvárt, egy díszközgyűlés keretében. Az egyetem auláját ez alkalomból **színültig megtöltötték a jubiláns Egyesület** üdvözlésére siető testvérintézetek, a kormány, az iskolák, különböző törvényhatóságok és városok képviselőiben, az ország legkülönbözőbb pontjairól összesereglett kiküldöttek. Ő Felsége, a király képviseletében gróf *Bánffy György* főajtónállómester adta meg az engedélyt a gyűlés megnyitásához, mire az Egyesület kiváló elnöke, gróf *Eszterházy Kálmán* megnyitó beszéde során, visszatekintve az Egylet múltjára, egyrészt háláját róta le a nemzet nagyjai iránt, akik meg{terem}tették és felvirágoztatták azt, másrészt pedig lelkes szavakkal ecsetelte az Egylet működésének hatását hazai kultúránk fejlesztésére, tökéletesítésére. **Majd a szebbnél szebb, lelkesebbnél lelkesebb üdvözlő beszédek** hosszú sora következett. A Magyar Numizmatikai Társulat és a Magyar Heraldikai Társulat nevében dr. *Finály Gábor* köszöntötte az Egyesületet, mint akit boldogult atyja, dr. *Finály Henrik* révén közelebbi kötelek is fűznek az Egyesülethez.

Az üdvözlőbeszéd elhangzása után az új adományozók és új tagok névsorát olvasta fel a titkár, ezután dr. *Schilling Lajos* főtitkár tartotta meg igazán szép, magvas beszédjét az Egyesület múltjából vett tárgykörrel.

Ezután az elnök hálás szívvel köszönte meg a minden oldalról megnyilatkozott érdeklődést, örömmel fejezte ki az Egyesületet ért kitüntető elismerések felett, és szerencsésnek mondotta magát azért, hogy ott lehetett az Egyesület alapításánál, most pedig, 50 év múlva, vezethette annak jubiláris közgyűlését.

Végül, az esőzés miatt, gróf Mikó szobrának megkoszorúzása helyett a teremben pálmák közé felállított életnagyságú olajfestménye elé járultak, s koszorúk lehelyezésével hódoltak a nagy alapító szellemének az Egyesület nevében dr. *Lechner Károly* alelnök, az egyetem nevében dr. *Udránszky László*, az egyetem ez idei rektora.

Az ünnepély egész lefolyása, komoly külszíne, nemes tartalma minden jelenlévőben méltán kelthette azt a jóleső érzést, hogy az Egyesület 50 év alatt azzá lett, amivé alapítói tervezték, a hazai kultúra tényezőjévé. Egy erkölcsileg súlyos, hatalmas intézménnyé fejlődött, mely igaz, nemes munkával szolgálja a nemzet művelését.

Az EME plakettel örököltette meg 50 éves fennállásának emlékét. A választmány a művész személyének megválasztásánál nemcsak a művészi talentumokat vette tekintetbe, hanem súlyt kívánt helyezni arra is, hogy az erdélyi részek szülőtte legyen. Így állapotodott meg ifj. *Vastagh György* személyében, kinek keze alól csak nemrég került ki a budapesti XVI. nemzetközi orvoskongresszus plakettje is. Ifj. Vastagh György jól ismert tehetsége eleve biztosította a feladat művészi megoldását, másrészt pedig mint Kolozsvár szülőtte, a kívánalmak második felének is megfelelt. Pár nap alatt bemutatta a választmány előtt a plakettnek viaszba mintázott tervezetét, mely annyira megnyerte a tetszést, hogy a művészt azonnal megbízták a kivitellel is. Így jutott az Egyesület egy művészi plakethez, mely méltó megörökítője alapítása történetének, 50 éves múltjának, és így gyarapodott a magyar éremmetsző művészek alkotása egy jelentős darabbal.

Előlapján, a bal oldali előtérben egy Nemtó áll az oszlopcsarnokos épület sarkán. Bal kezében Viktoriát tart, jobbával a jobb oldali háttérben emelkedő palotára mutat. Lábával egy hatalmas sárkány nyakára tapos. A plakett bal, hosszanti szélén, az épület falán, kifelé fordított homorú betűkkel IFJ. VASTAGH GY.

Hátlapján, a felső részen babérágakból font koszorú között gróf Kemény József mellképét félig elfödi gróf Mikó Imre mellképe. A koszorú felül nyitott, jobbról és balról széles szalag fonja át.

A jobb oldali szalagon az alulról kiinduló felirat domború betűkkel GR MIKÓ IMRE, a bal oldali szalagon felülről kiinduló felirat, szintén domború betűkkel: GR: KEMÉNY JÓZSEF. A plakett alsó kisebb felét egy album tölti be, melynek csigavonalba szaladó két felső sarkáról egy bojt csüng alá. Az album tábláján domború betűkkel ERDÉLYI MÚZEUM | EGYESÜLET | 1859 — 1909; alsó bal sarkán homorú betűkkel IFJ. V. GY. Az albumot és a babérmelét a szalag köti össze.

A Nemtó a haza Nemtóje, a sárkány a haza ellensége, az ármány, melyen a nemzet csak úgy vehet diadalmat, ha, a Nemtó útmutatása szerint, felkarolja a múzeumi eszmét, és megvalósítva azt, táplálja a múlt emlékét, és szolgálja általa a nemzet művelését, a nemzeti összetartást. Az eszme itt már diadalát üli. Ezért nem küzd már a Nemtó a szörnyel. Egész test-súlyával a jobb lábára nehezedik, bal lábát ellenben térdben könnyedén meghajlítva a sárkány nyakán pihenteti. Félig leővezett vékony drapériája bal csípőjéről aláhullva szabadon hagyja az egész bal oldalt, míg másik

vége bal karjára van vetve. Az eszme diadala közvetlenebb kifejezést a Nemtő arcvonásaiban, egyéb mozdulataiban és abban a környezetben lel, amelybe a művész helyezte. Jobbjával energikusan mutat a háttérben álló emeletes épületre, a múzeumi eszme képviselőjére. Bal karjával az architektúra alacsony párkányára könyököl, de felemelt kezében Nikét tart már. A múzeum épülete mögött felkelő nap máris szétöntötte sugarait az égbolton, míg az épület előtt egy oltár füstje száll a magasba.

A Nemtő figyelmeztetését gróf Kemény József és gróf Mikó Imre értették meg. Az ő áldozatkészségük, fáradozásuk gyümölcse az 50 év előtt megalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület, mely most háláját róta le fennkölt alapítóival szemben.

A minden ízében szépen kidolgozott plakett mintáját a Steiner Ármin és Ferenc ércműáru cég öntötte bronzba Budapesten. Ott redukálták, ott készítették a verőtöveket, és ott verték a plaketteket is. Úgy a bronzmintát, mint a verőtöveket az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségára szerezte meg.

Vertek:

a) két aranyat 60x45 mm nagyságban, egyenként 150 gramm súllyal.
ENM.

b) két ezüstöt, hasonló nagyságban, egyenként 96,2 gramm súllyal.
ENM.

c) 500 bronzot hasonló nagyságban, egyenként 90,6 gramm súllyal.
ENM.

Valamennyi homályosított.

Az aranyak csak annyiban különböznek az ezüst- és bronzpéldányoktól, hogy a hátlapot tekintve, a plakett jobb hosszanti peremén aranyponc van bemélyítve.

Az első veretű arany- és ezüstpéldányokat az Erdélyi Nemzeti Múzeum éremtára őrzi, míg a másik arany ő Felsége számára, az ezüst pedig az Egyesület elnöke számára készült. Bronzpéldányok tíz korona ellenében kaphatók. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Magyar Numizmatikai Társulat és a Magyar Éremkedvelők Egyesületének tagjai kedvezményes árban 8 koronáért szerezhetik meg. Akik birtokába akarnak jutni a plakettnek, forduljanak az Egyesület pénztárosához, *Lendvay Emil* kir tanácsos bankigazgató úrhoz (Kolozsvár, Erdélyi Bank).

2.

PÓSTA BÉLA

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET JUBILEUMI PLAKETTJE

Azok közül az alkotások közül, melyeket az Erdélyi Múzeum-Egylet 50 éves fennállásának emlékére létesíteni kívánt, egyelőre csak az emléklaquette készült el. Mindenesetre méltó kezdet, amely után nemsokára megfelelő folytatás következik a készülő emlékalbumban és gróf Mikó Imre levelezéseiben.

Erdély kimeríthetetlen termékenységéről tanúskodik az a körülmény, hogy a művészi kezdet, mely a plaquette-et megalkotta, Erdély szülőttei között találhatta fel az Egylet, mert a plaquette tervezője, ifj. Vastagh György szobrászművész, kolozsvári születésű. Egyike azoknak, akiket e hazarész adott hazánk fővárosának, hogy tehetségével és tudásával emelje azt a fényt és ragyogást, amellyel mindannyiunknak szíve a magyarok fővárosát elárasztani kívánja.

Az Egylet jól tudván azt, hogy igazán művészi alkotás csak az lehet, ami a művészi lelkesülés pillanatában fogamzik; az, amiért a művész maga lelkesedni tud, – tökéletesen a művészre bízta a megalkotandó plaquette elülső és hátulsó lapján alkalmazandó domborművek tárgyának megválasztását. Óvakodott attól, hogy nagyon is elbeszélő természetű utasításokkal megkösse a művész képzeletének szabad szárnyalását; mindössze arra szorítkozott, hogy egy választmányi ülésében és egy-két magánbeszélgetésben nagy vonásokban kifejtette az Egylet alapításának okát, működésének irányát; megismertette az Egylet alapításában és munkájában érdemesült férfiakat, és aztán csak azt kérte, hogy Egyesületünknek azt nyújtsa a művész, ami az ő lelkét legjobban megkapta, és amihez a formát az ő művészi lelkesedése teremtette meg.

Az Egyletnek nem volt oka megbánni ezt az álláspontját, mert valóban szép, nemeset, művésztit és megfelelőt kapott a művésztől.

A plaquette elülső oldala az alapítás eszméjét kevés eszközzel és mégis emelkedett formában fejezi ki. Az előtérben Genius áll, a haza Geniusa. Baljában a győzelmet emeli, a jövő győzedelmét, amely felé a nemzetnek törekednie kell. A Genius a jövőnek ezt a győzedelmét – mint előrevetett képét az eljövendőnek – mutatja már, hiszen lábaival az elnyomónak utálatos testén tipor, de egyúttal megmutatja az utat is, amelyen járnunk kell, hogy a győzelemhez jussunk, dacára annak, hogy a fizikai harc fegyvereit két hatalom túlereje kicsavarta kezünkből. Az Erdélyi Múzeum felé mutat, amely előtt az oltár lángja ég. In hoc signo vinces!

A kultúra fegyvereivel kellett csakugyan egyesíteni Erdély népét a múzeumi eszme jegyében, hogy újra éljen az, ami halottnak látszott. Valóban egész gondolat, mely egyesíti a múltat és a jelent, és bepillantást enged a jövőbe is. A mélyből indul, a síkra jut, hogy a végén a magasság régióiba emelkedjék. Ha van mouvement az eszmei tartalomban, úgy ebben az eszmében megvan az.

Amilyen kerek, szinte önmagába visszatérő maga a gondolat, amilyen világos annak fogalmazása a művész lelkében, éppen olyan tiszta a művészi forma is, amelyben azt megtestesíti. Geniusa komoly és öntudatos. Mozdulatai egyszerűek és világosak. A szörny, amelyet eltipor, csak eszmeileg gyökerezik régi hagyományokban, megalkotásában azonban a modern idők ereje és felfogása érvényesül. A magyar nép lelkében élő sárkánynak új típusát adja a művész. Ebben a sárkányban sokkal több van a táltos lóból, mint a hullóból. Kiválóan sikerült az a vonal, amely az oszlopos architektúrához támaszkodó Genius és a letiport szörnyeteg közt a genius drapériájának segítségével az egybefüggést megteremti, és ezáltal mintegy átkarolja a háttérben levő múltat, a múzeum épületét. Ebben a megtestesítésben a vonalak végtelenül gyöngéd ritmusa által, mely ölelni látszik a mindnyájunk szívének legkedvesebbet, ünneplésünknek tárgyát, a múzeumot, valóban a legbelsőbben ölelkezik a gondolat és a kivitel.

A háti lapon az Egylet két megteremtőjének, Mikó Imre grófnak és Kemény József grófnak egymás fölé helyezett arcképét nyújtja a művész két babérág között, melyeket szélesen köt át, hogy azokon a fölírásokat elhelyezze, és amelyeket album fölé helyez, hogy ez utóbbi fölött az Egylet 50 éves főnnállására vonatkozó egyszerű fölírásnak méltó helyet nyújtson.

Ha az előlap megalkotásánál, ahol drámaiságra kellett törekednie, kelendő mérsékletet tanúsított, az egészen érthető, hiszen ott hiba lett volna a túlságos bőbeszédűség, de hogy a hátsó lapon, ahol epikussá válhatott, mérsékletét szintén meg tudta őrizni, az csak az ő nagy fegyelmességének bizonyítéka. De még nagyobb érdeme, hogy ezt a mérsékletet úgy valósította meg, hogy a túlságos ridegséget el tudta kerülni.

A két arckép sima mezőn a ballada rövidségével hatott volna. Nem kárhoztathattuk volna érte, de mégis jobban esik lelkünknek, hogy a román melegségéből is hozzáadta azt a tömött két ágat, amelyet a magyar lélek keleti egyéniségét jellemző széles buja szalaggal köt át. Mintha 50 levele volna annak a két ágának, hogy a részletezésével jelezze az eseményt. Talán nincs úgy, de mi úgy érezzük, és hogy bennünk ezt az érzést kelti, az is az ő érdeme.

Nem ma született a magyar lélek kifejezése szobrászatunkban. Hála istennek, újabb művészeinknél jó rég érezzük már azt. Sokan tagadják ugyan, mert hiszen az úgy előkelő, de azért mégiscsak megvan, s aki nem hiszi, annak sok egyébben kívül ifj. Vastagh Györgynek ezt a két portrait-ját mutathatjuk meg. Ime két magyar mágnás, tehát nem a népből való magyarnak az arca. Nem is egy arc; hiszen még a bajuszukat sem egyformán hordják, és mégis csodálatos egység a két arcon, a régi jó táblabírák jellegzetes arctípusa. Aki ezt a két arcot megteremtette, annak a mi földünkön kellett születnie. Itt kellett felnővekednie, abban az eszmevilágban, amelyből Jósikának és Jókainak regényei születtek. Ezek az arcok csak olyan szemekben tükröződhetnek vissza így, amelyiknek háta mögött magyar lélek teremti a képzeteket.

Mindezekén túl a plaquette technikája egészen modern; érvényesül rajta mindaz, ami jót és használhatót a mi századunk alkotott a plaquetteezés terén, és így valóban megtelhetik lelkünk a meglepéssel, hogy az adott viszonyok között a lehető legjobbnak megteremtése sikerült.

Teljesítse a plaquette hivatását időtlen időig, és sorakozzanak hozzá majdan 50 évről 50 évre olyan újabb darabok, amelyekből se a magyar lélek, se a művészi ihlet, se a mindenkori kor szelleme ne hiányozzék.

p.-a.

KÉPJEGYZÉK

1. kép. Gróf Eszterházy László. {Az ENTM megőrzésében lévő mellszobor fényképének átengedését Mitu Melindának köszönöm.}
2. kép. Dr. Schilling Lajos egyetemi tanár. {Kinagyítás egy családi fényképről. hu.wikipedia.org/wiki/Schilling_Lajos}
3. kép. Dr. Torma Károly egyetemi tanár. {EMELvt 207. 5.}
4. kép. Dr. Torma Zsófia. {*Torma Zsófia levelesládájából*. Válogatta, bevezette Gyulai Pál. Bukarest, 1972.}
5. kép. Herepei Károly, a nagyenyedi ref. kollegium tanára. {EMELvt 207. 174.}
6. kép. Dr. Finály Henrik egyetemi tanár. {EMELvt 207. 15.}
7. kép. Szalagos díszítésű őskori agyagcsésze a tordosi őstelepről. {EMELvt 203. 41.}
8. kép. Festett díszítésű őskori agyagcsésze töredéke a tordosi őstelepről. {EMELvt 203. 40.}
9. kép. Óskori arany karikapénzek. {EMELvt 203. 43.}
10. kép. Óskori zsugorított temetkezés képe a nagyiklói őstelepről. {EMELvt 203. 57.}
11. kép. Óskori rézbalták, fokosok és csákányok. {EMELvt 203. 45.}
12. kép. Óskori bronzkardok. {EMELvt 203. 58.}
13. kép. Hallstatti ízlésű bronzedények az erdőszentgyörgyi (Udvarhely m.) leletből. (1. 2. füles csészék, 3a. 3b. bogrács szemközti és oldalnézetben.) {EMELvt 203. 44.}
14. kép. Szkíta ízlésű bronztükrő. Tordai lelet. {EMELvt 203. 86.}
15. kép. Görög bronzsisak a Kr. e. VI. század végéről vagy az V. század elejéről. Találták Marosújváron. {EMELvt 203. 84.}

16. kép. La Tène ízlésű temetkezés, melyben az elhunytat kétkerekű kocsijával együtt temették el. (2 kerékpánt, 2 vas- és 1 bronzfibula, 1 vas-karika, 1 vaskard, 1 vas pajzsfogantyú, 2 vas pajzspánt, 1 vasolló, 1 vaskés, égetett embercsontok és 3 agyagedény volt a sírban.) {EMELvt 203. 85.}
17. kép. Római kori barbár ezüstitárgyak. (1. nyaklánc, 2. nyakperec, 3. fibula, 4. karra való tekercs.) {EMELvt 203. 59.}
18. kép. Római feliratos sírkő, melyet C. Campanius Vitalis 27 éves centurio emlékére emeltetett nagyatyja, Florius Virilis veteranus. {EMELvt 203. 54.}
19. kép. Római sírszobor: egy anya leányával, Kr. e. IV. századból származó compositio után. {EMELvt 203. 55.}
20. kép. Római márványmedence töredéke. {EMELvt 203. 53.}
21. kép. Római agyagkorsó. {EMELvt 203. 51.}
22. kép. Római bronz ékszerek. (1. 2. 3. fibulák [dajkatűk]; 4. övdíszítő áttört boglár; 5. csat.) {EMELvt 203. 52.}
23. kép. Római bronz használati tárgyak (1. kézi mérleg, 2. mérlegsúly, 3a. 3b. mécs fölso és alsó nézetben, 4. edényfül.) {EMELvt 203. 46.}
24. kép. Római bronzszobrocska (Aphrodite) Tordáról. {EMELvt 203. 47.}
25. kép. Római domborműves ezüstcsésze Marosportusról. {EMELvt 203. 48.}
26. kép. Népvándorlás kori női sír képe a maroszentannai sírmezőről. {EMELvt 203. 49.}
27. kép. Omharus sírkincse az apahidai leletből. {EMELvt 203. 42.}
28. kép. Kőoroszlán szobra a lebontott nagyteremi ref. templom Árpád-kori részéből. {EMELvt 203. 50.}
29. kép. Faragott kő ajtókeret részlete az Árpádok korából. Találták a kolozsvári Szent Mihály-templom északi oldalán. {EMELvt 203. 64.}
30. kép. Pillércsomó-fejezetek a kolozsmonostori apátsági templom portáljáról a gótikus ízlés korából. {EMELvt 203. 65.}
31. kép. Faragott kő ajtókeret a kolozsvári Kakas-féle házból. Készítették 1541-ben, a hazai renaissance kora. {EMELvt 203. 66.}
32. kép. Az ostorozott megváltó kőszobra a gótikus ízlés korából. Találták a kolozsmonostori apátsági templom környékén. {EMELvt 203. 67.}
33. kép. Falfestmény a XV. századból Maroszentkirályról. {EMELvt 203. 68.}
34. kép. A székelyzsombori szárnyas oltár egyik festménye. {Pontos megjelölés hiányában az egykori közleményhez csatolt fényképek közül tetszés szerint kiválasztott festmény: Jézus az olajfák hegyén. Roth Viktor: *A székelyzsombori és szenterzsébeti oltárok*. Erdélyi Múzeum XXVII(1910). 9–21. 3. kép.}
35. kép. A szenterzsébeti barokk oltár. {Roth: *i. m.* 16. kép.}

36. kép. Sarkantyúk. 1. 2. az Árpádok, 3. és 4. az Anjouk korából. {EMELvt 203. 37.}
37. kép. Középkori vaskard. {EMELvt 203. 38.}
38. kép. Tollas buzogány az Anjouk korából. {EMELvt 203. 39.}
39. kép. Vasmell és vashát a Hunyadiak korából. {EMELvt 203. 69.}
40. kép. Gótikus ízlésű zár fedőlapjai vasból. (Külső széleiket a barokk időkben körülcsipkézték.) {EMELvt 203. 78.}
41. kép. Barokk ízlésű ajtóragasztó vasból. {EMELvt 203. 87.}
42. kép. Középkori csillagos bronzbuzogány. {EMELvt 203. 88.}
43. kép. Úgynevezett „Pax”-harang a Hunyadiak korából. {EMELvt 203. 89.}
44. kép. Reneszánsz ízlésű bronzmozsár. {EMELvt 203. 90.}
45. kép. Legényavató fedeles ónkanna, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek. {EMELvt 203. 91.}
46. kép. Óntál a XVIII. század végéről. {EMELvt 203. 92.}
47. kép. Keleti ízlésű ónozott rézkancsó. {EMELvt 203. 93.}
48. kép. Trébelt és poncolt réz dombormű (Pieta) a XVII. század végéről. {EMELvt 203. 94.}
49. kép. Zománcos rézfeszület elülső és hátsó lapja az Árpádok korából. {EMELvt 203. 96.}
50. kép. Aranyozott ezüstcsat az Anjouk korából. {EMELvt 203. 97.}
51. kép. Ezüst „Agnus Dei” a Hunyadiak korából. {EMELvt 203. 95.}
52. kép. Reneszánsz ízlésű aranyozott ezüstkehely, melyet a mikházai Ferenc-rendiek zárdája őrzött meg nemzetünknek, kupáján erdélyi sodronyzománc-díszítés. {EMELvt 203. 98.}
53. kép. Reneszánsz ízlésű aranyozott ezüst talpas serleg. {EMELvt 203. 56.}
54. kép. Reneszánsz ízlésű aranyozott ezüst férfióv. Kolozsvári Unió utcai lelet. {EMELvt 203. 76.}
55. kép. Barokk ízlésű aranyozott ezüst női öv. {EMELvt 203. 75.}
56. kép. Reneszánsz ízlésű aranyozott ezüst női menteboglár. {EMELvt 203. 74.}
57. kép. Gótikus ízlésű céhláda, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek. {EMELvt 203. 72.}
58. kép. Keleti imaszőnyeg, ún. erdélyi típus perzsa motívumokkal. {EMELvt 203. 77.}
59. kép. Úri hímzés a XVII. századból. {EMELvt 203. 73.}
60. kép. Bogáthi Menyhértné Kendi Zsófia selyem ruhadereka küküllővári sírjából. {EMELvt 203. 70.}
61. kép. Hímzett casula a XVIII. századból. {EMELvt 203. 79.}
62. kép. Majolika kályhacsempe a XVII. századból. {EMELvt 203. 80.}
63. kép. Majolikakorsó a Biró Albert-féle hagyatékból. XVII. századbeli mű. {EMELvt 203. 81.}
64. kép. Urna alakú haltartó Gyekéről (Kolozs megye). {EMELvt 203. 82.}

65. kép. Népies hímzés Alsó-Fehér megyéből. {EMELvt 203. 83.}
66. kép. Népies hímzés Torockóról. {EMELvt 203. 60.}
67. kép. Népies hímzés Kalotaszegről. {EMELvt 203. 61.}
68. kép. Cigány eszterga Felsőkosályról (Szolnok-Doboka megye). {EMELvt 203. 62.}
69. kép. Medveölő buzogány Bözödújfaluról (Udvarhely megye). {EMELvt 203. 71.}
70. kép. A jubileumi plakett két lapja. {Numizmatikai Közlöny IX(1910). 24.}
- 71–72. kép. A kézirat két lapja.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

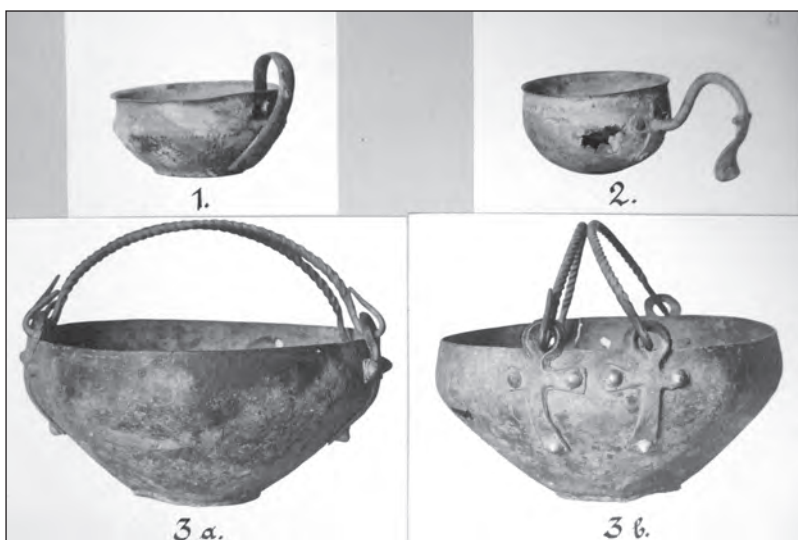
10.

11.

12.

13.

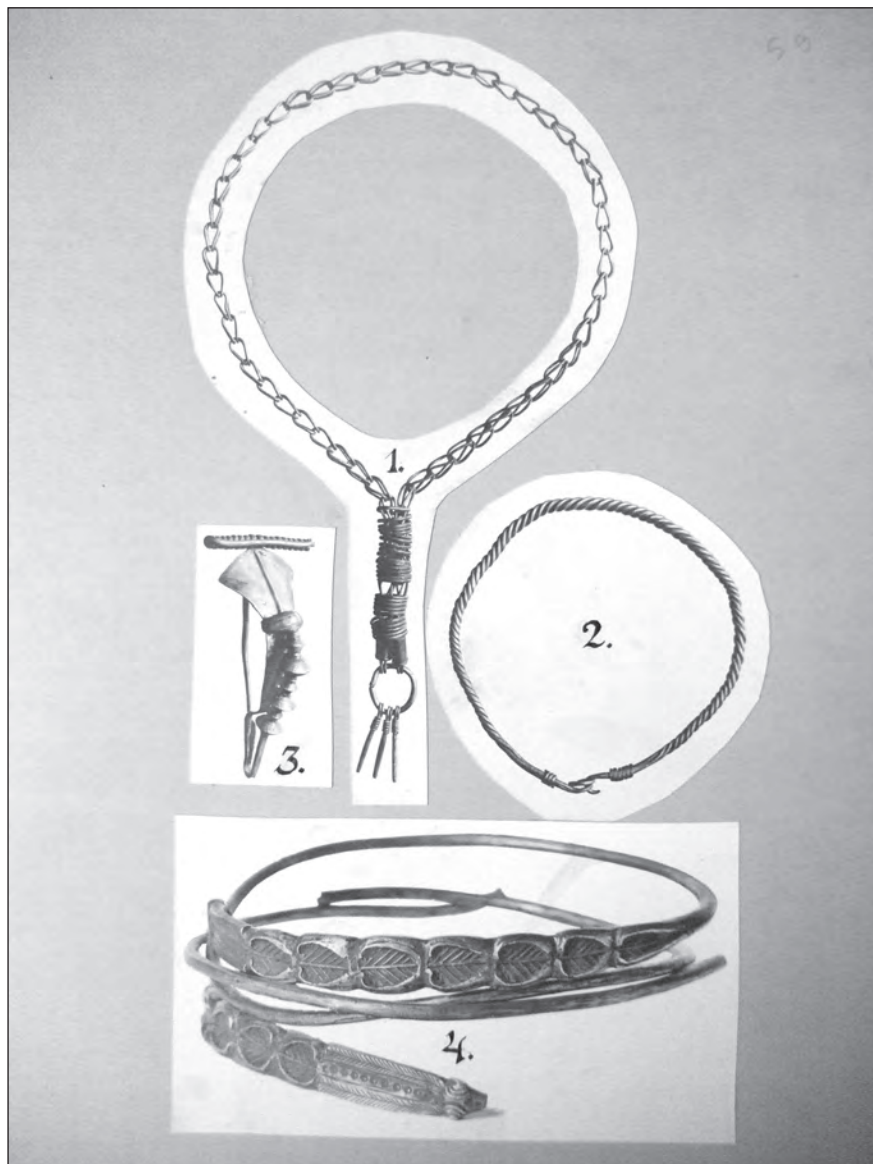
14.

15.

16.

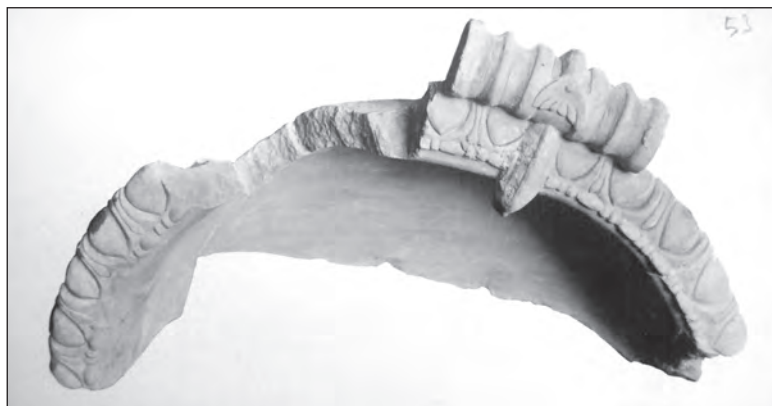
17.

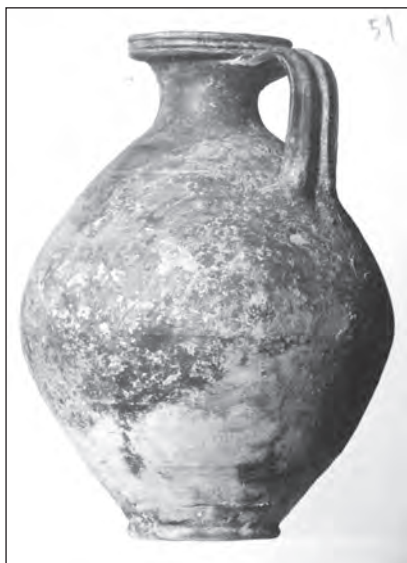
18.

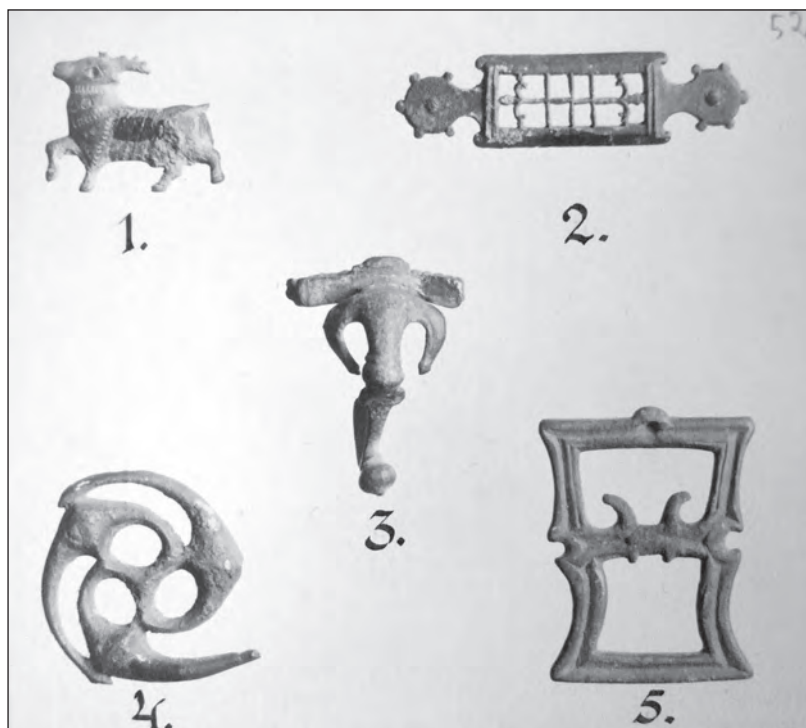
19.

20.

21.

22.

23.

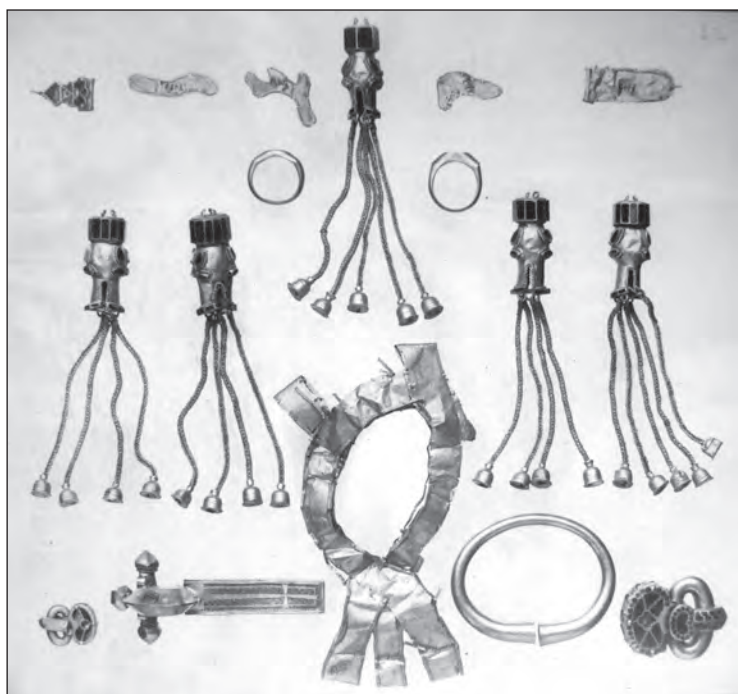
24.

25.

26.

27.

28.

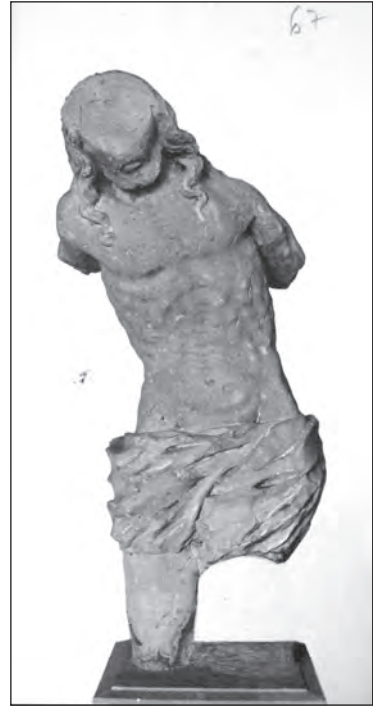
29.

30.

31.

32.

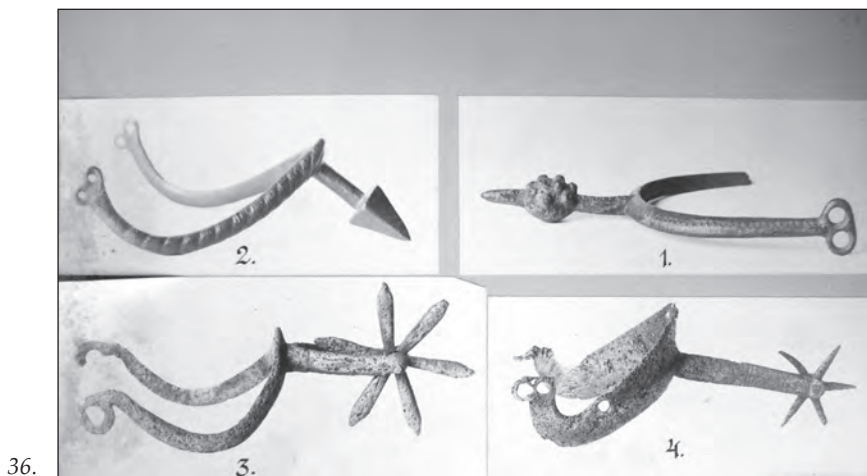
33.

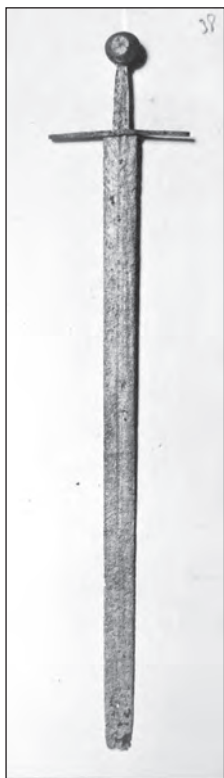
34.

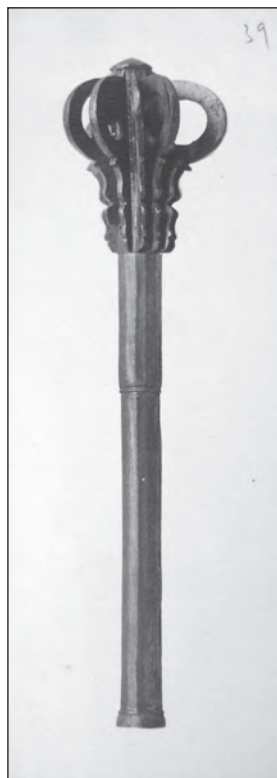
35.

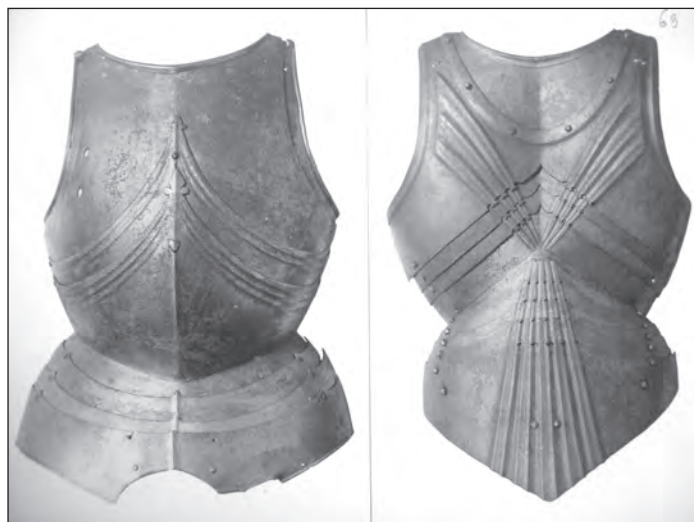
36.

37.

38.

39.

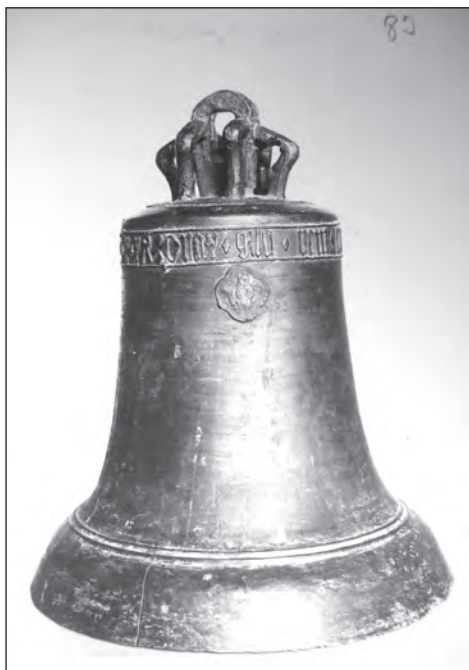
40.

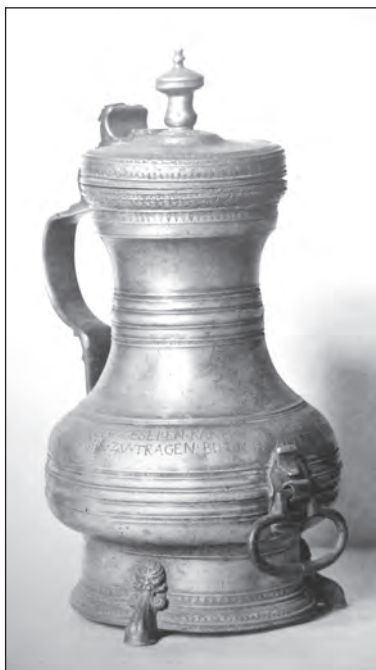
41.

42.

43.

45.

44.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

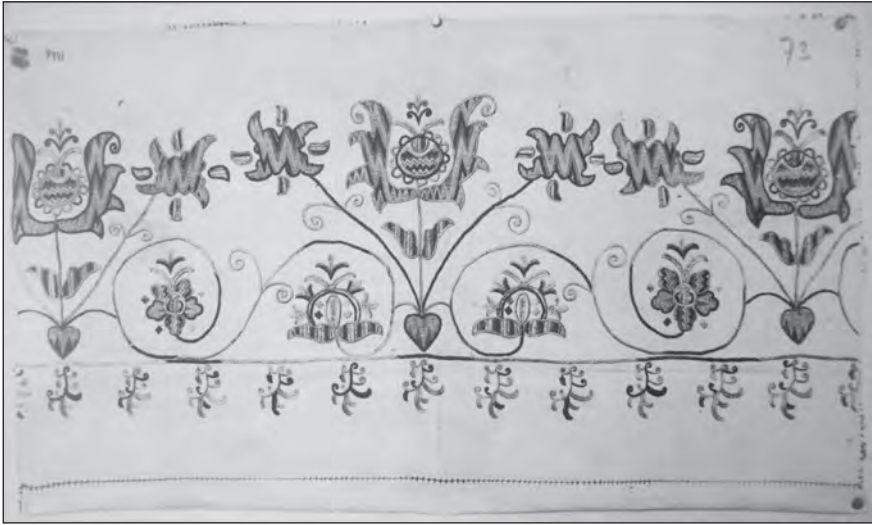
56.

57.

58.

59.

60.

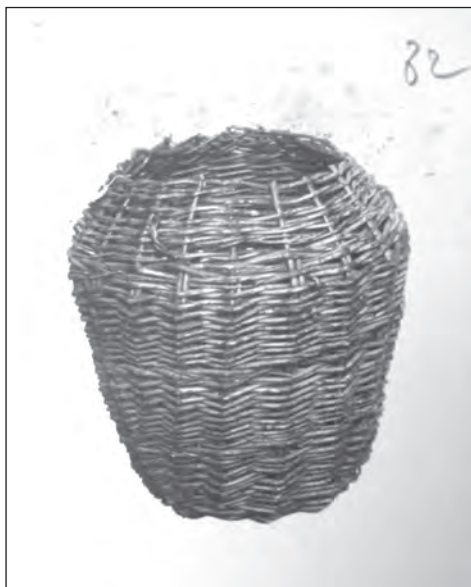
61.

62.

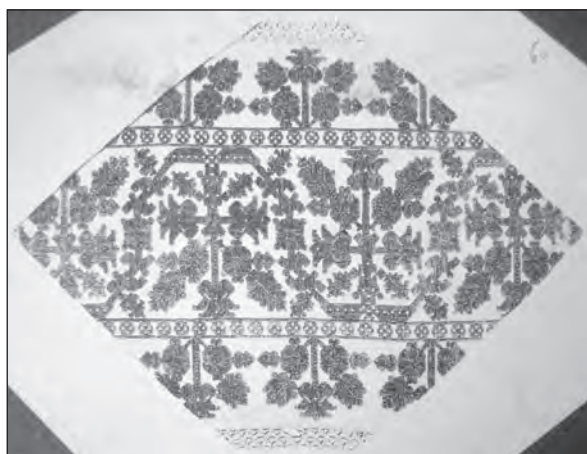
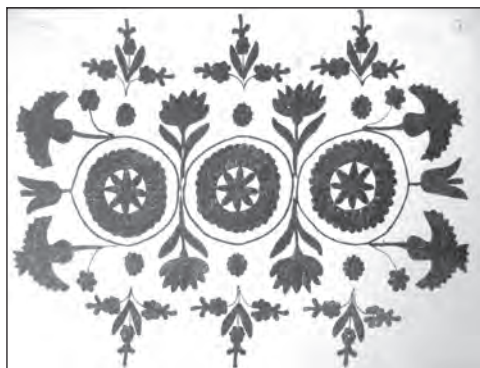

63.

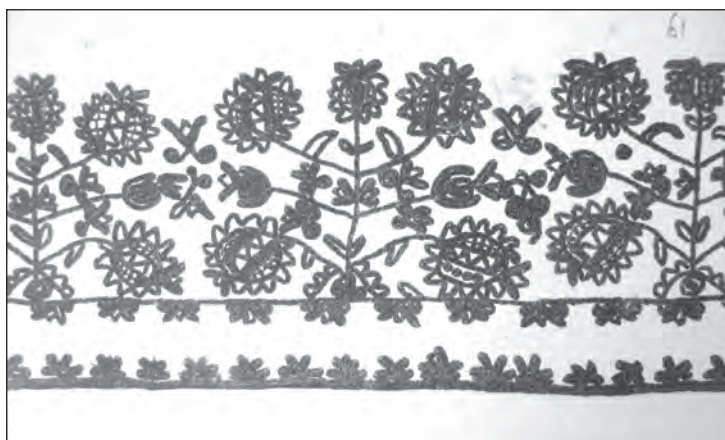

64.

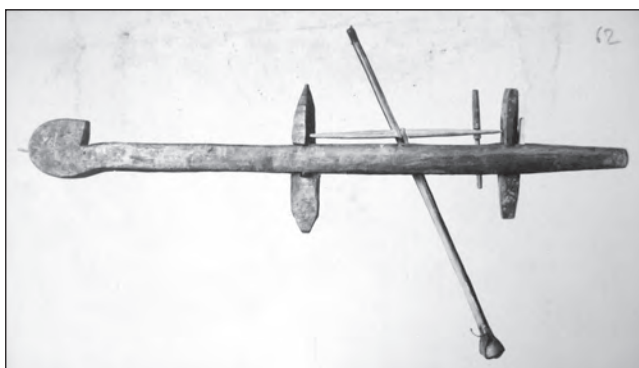
65.

66.

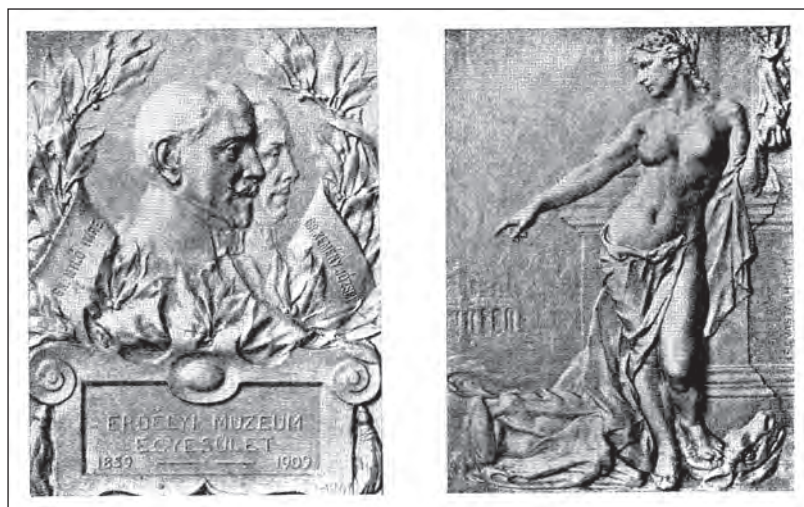
67.

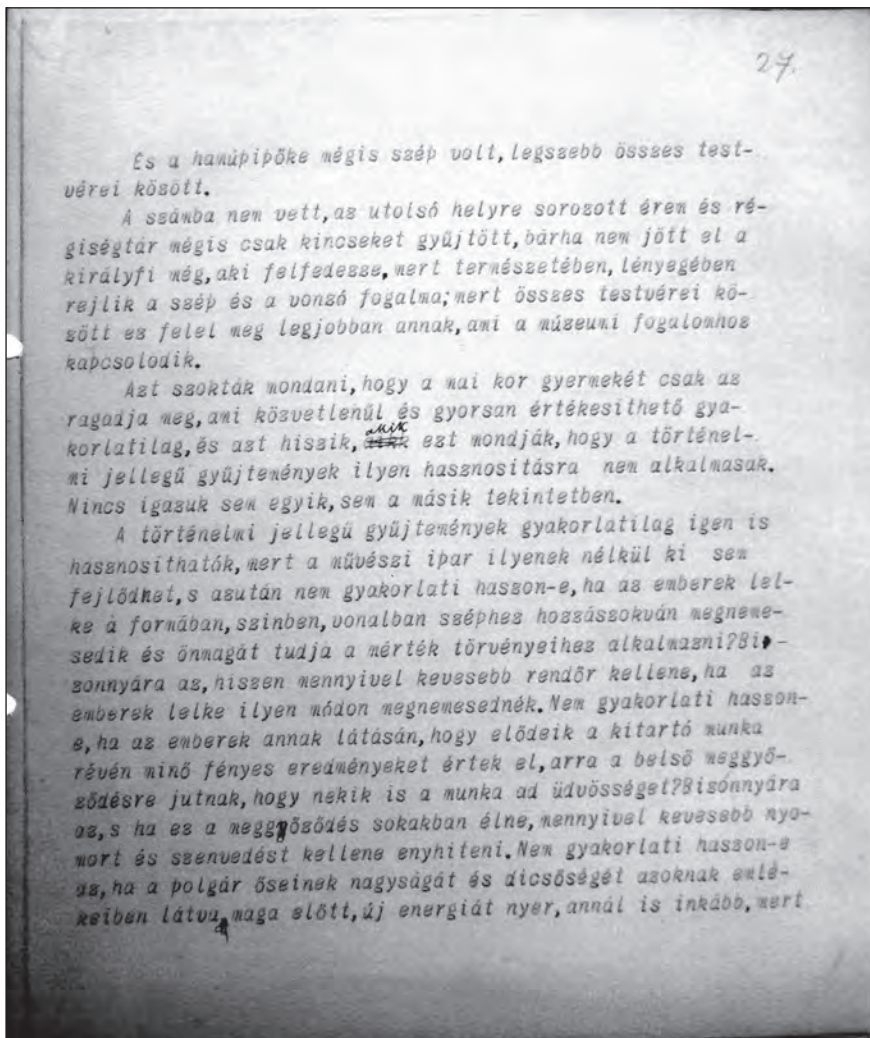
68.

69.

70.

REZUMAT

BÉLA PÓSTA: ISTORIA COLECȚIEI DE NUMISMATICĂ ȘI ANTICHITĂȚI

Volumul de față este ediția întârziată a unui manuscris născut acum o sută de ani, conține o lucrare care prezintă istoria și fondul colecției de numismatică și antichități a Societății Muzeului Ardelean (SMA).

Fondată în 1859, SMA a luat naștere ca o replică a societății maghiare ardelenă față de regimul neoabsolutist, înscăunat după înfrângerea revoluției și luptei pentru independență maghiară de la 1848–1849. Obiectivul ei a fost salvarea, transmiterea către marele public și prelucrarea științifică a comoarelor naturale, a valorilor create de om, moștenite de la înaintași. Constituirea unei biblioteci, a unei colecții de naturale, precum și a unei colecții de numismatică și antichități – secții ale unui Muzeu Național Ardelean – marca înfăptuirea nobilei intenții.

Cu ocazia semicentenarei aniversării a societății, Béla Pósta, profesor al catedrei de arheologie a universității, totodată director al colecției de numismatică și antichități, a fost însărcinat cu elaborarea unei lucrări care să prezinte istoricul și fondul colecției pe care o conducea. Invitația a fost formulată la începutul anului 1909, și peste un an manuscrisul, dimpreună cu anexe, a fost gata pentru tipar. Apariția ei, însă, din cauza lipsei unor fonduri financiare, mai apoi a războiului mondial și a schimbărilor politice care i-au urmat, n-a mai avut loc. A fost descoperit, în arhiva societății, și readus în atenția celor interesați, abia recent, de către profesorul universitar Elek Csetri. Publicarea ei, deși întârziată, este motivată de faptul că este cea mai cuprinzătoare prezentare a colecției, și, prin urmare, o lucrare de referință pentru toți cei care se vor înfili cu trecutul mișcării muzeistice din Cluj, din Transilvania.

Istoricul colecției, reprezentând mai mult de jumătate a manuscrisului, este împărțit în trei perioade mai scurte. Deși primele oferte și donații au sosit anterior acestei date, prima etapă a vieții colecției (1862–1872) este calculată de la alegerea în funcția de custode a lui Henrik Finály, al cărui merit este organizarea colecției devenite de sine stătătoare. Definirea celei de a doua etape, lungă de un sfert de veac (1872–1898), a fost motivată de preluarea – fără lezarea dreptului de proprietate a SMA – gestionării colecțiilor societății de către proaspăt înființata universitate, ceea ce însemna începerea folosirii lor în procesul de învățământ, precum și obținerea unor noi surse de venit, folosite în favoarea îmbogățirii colecțiilor. Mutarea impusă de lucrările de construcție a noului palat universitar, alături de stingerea lui Finály (1898), amenința cu permanentizarea soartei, tot mai apăsătoare, de cenușareasă a

dublei colecții. A treia etapă (1899–1909), începută cu numirea lui Pósta, a marcat înnoirea vieții colecției, ea devenind un deceniu al creșterii, al unui clocot spiritual, ale cărui binefaceri, în următorii cinci ani – până la izbucnirea războiului mondial – vor cunoaște o ascensiune vertiginoasă.

A doua parte a manuscrisului prezintă, rânduite după epoci istorice și destinația de odinioară, însoțite de un bogat material ilustrativ, obiectele colecției de antichități. Dintre achizițiile perioadei Finály, se evidențiază piesele de la Turdaș ale colecției Zsófiiei Torma, urmate de coiful grec descoperit la Uioara, statuia funerară romană (mamă cu copil) de la Potaissa, anexele mormântului princiar (Omharus) de la Apahida, colecția de maiolică a lui Albert Biró. În perioada Pósta, prin cumpărarea unor noi obiecte de valoare (statueta de bronz de la Potaissa a lui Venus, potire, altarele de la Jimbor și Gușterița, covoare orientale), prin donații și depuneri (*casula*, opere ale unor pictori maghiari contemporani), colecția a cunoscut o continuă creștere. Totuși, grație valorii lor științifice, cel mai important spor îl constituie obiectele achiziționate prin săpături arheologice sistematice inițiate de noul director (Iclod, Balsa, Sântana de Mureș), respectiv prin culegeri etnografice (unelte de pescuit, broderii). Printre cele mai recente achiziții, amintite în manuscris, se numără depozitul de bronz de la Uioara, cumpărat în 1909, precum anexele mormintelor cimitirului de la Târgu Mureș din epoca migrațiilor, săpat în 1909–1910. Omiterea mumiei egiptene, preluată în decembrie 1909, poate, se explică prin imposibilitatea încadrării ei în șirul monumentelor istoriei ardelenne, istorie ce formează scheletul prezentării. Se înțelege de la sine că importanțele descoperiri rezultate în urma săpăturilor, executate în 1910–1911, la Turdaș, Valea Nandrului, Cioclovina, Cluj, care au modificat substanțial cunoștințele privitoare la istoria Ardealului din paleolitic, neolitic și perioada descălecatului maghiar, au rămas în afara prezentării.

Din manuscris lipsește descrierea colecției de numismatică. Elaborarea ei a căzut în sarcina lui István Kovács, discipolul lui Pósta, însărcinat cu îngrijirea numitei colecții. Într-o enumerare contemporană a lucrărilor de specialitate ale acestuia, apare titlul lucrării în cauză, însă doar un extract al ei, constituind introducerea unui articol dedicat descrierii plachetei jubiliare a societății, a văzut lumina tiparului, manuscrisul original nu ne-a parvenit.

În prezenta publicație, în anexa lucrării lui Pósta, se poate regăsi articolul lui Kovács. Astfel, cititorul primește o imagine cât de cât fidelă, a dublei colecții de acum o sută de ani. O a doua anexă oferă un alt manuscris nepublicat al lui Pósta, păstrător al textului conferinței dedicate prezentării amintitei plachete. Majoritatea ilustrațiilor este o publicare a imaginilor alese de Pósta, doar cele câteva dispărute au fost înlocuite din alte surse, la care se adaugă imaginea, publicată odinioară, a plachetei, precum și două fotografii ale unor pagini din manuscrisul dedicat istoriei dublei colecții. Originalele manuscriselor, precum și cele mai multe ilustrații care văd tiparul în prezenta publicație, astăzi se află în păstrarea Arhivelor Naționale, Direcția județeană Cluj. După desființarea, la începutul regimului comunist, a SMA, colecțiile ei au intrat în fondul unor muzee de stat din Cluj, cele mai valoroase luând drumul Bucureștiului. Reorganizată, după prăbușirea regimului dictatorial, SMA așteaptă restabilirea dreptului de proprietate asupra bunurilor spirituale de care, în vremuri de sumbră amintire, a fost privat.

ABSTRACT

BÉLA PÓSTA: THE HISTORY OF THE COLLECTION OF COINS AND ANTIQUES

The present volume is a delayed edition of a manuscript which was born one hundred years ago, on the Collection of Coins and Antiques of the Transylvanian Museum Society (TMS).

Founded in 1859, the TMS was conceived as a replica of the Transylvanian Hungarian society against the neo-absolutist regime, established following the defeat of the Hungarian revolution and fighting for freedom of 1848–1849. Its objective was the salvation, conveyance to the public and scientific analysis of natural and inherited man-made treasures. This noble intention was marked by the establishment of a library, a natural collection, and also a collection of coins and antiques.

On the fiftieth anniversary of the TMS, Béla Pósta, professor at the archaeology department of the university and also the manager of the collection of coins and antiques, was asked to present the history and background of the collection he was entrusted with. The invitation was sent at the beginning of 1909 and a year later the manuscript, together with its addenda, was ready to be printed. The publication did not take place however, initially because of a lack of funds and later because of the start of WWI and the political changes that followed this. The manuscript was recently discovered in the archives of the TMS and brought to the attention of those who were interested by Professor Csetri Elek. Although delayed, the publication of the manuscript is motivated by the fact that it is the most comprehensive presentation of the collection and is therefore a reference work for those who are going to come into contact with the past of the museum movement of Cluj and of Transylvania.

The history of the collection, which takes up more than half the manuscript, is divided into three shorter periods. Although the initial offers and donations arrived later, the first period (1862–1872) is calculated from the time when Henrik Finály was elected custodian of the collection of coins and antiques; he was charged with organising the collection, which in the meantime became independent. The 25 year long second period, which lasted from 1872 to 1898, was dominated by the takeover of the management of the collection by the recently established university, though this did not compromise the TMS's ownership of the collection. From that moment on, the pieces of the collection were used in the educational process as

well as in obtaining new sources of income, which were used to enrich the collection. The re-housing of the collection, caused by the start of construction work on the ornate new university building, and the death of Finály in 1898 threatened the double collection with a Cinderella-like destiny, but the third period, the next 10 years (1899–1909), which began with the appointment of Pósta, marked the renaissance of the collection. This was a decade of growth and spiritual excitement, its benefits increased vertiginously in the next five years, until the start of WWI.

The second half of the manuscript is richly illustrated and presents the objects of the collection in historical order and also catalogues them according to where they came from. Among the acquisitions of the Finály period a number of pieces stand out; the Zsófia Torma collection from Turdaş followed by the Greek helmet discovered at Uioara, the Roman funeral statue (mother and child) from Potaissa, appendages from the princely tomb (Omharus) in Apahida and Albert Bírós's collection of majolica. During the Pósta period the collection grew constantly by buying valuable new objects (the little bronze statue of Venus from Potaissa, tankards, the altars from Jimbor and Guşteriţa and oriental carpets), and thanks to donations and deposits (vestments and paintings by Hungarian contemporary artists). However, thanks of their scientific value, the most important additions were the acquisitions that came from the archaeological excavations initiated by the new curator (at Iclod, Balsa and Sântana de Mureş), as well by ethnographic collections (fishermen's tools, embroideries). Among the most recent acquisitions the manuscript mentions are the bronze finds from Uioara, bought in 1909, and the contents of the tombs which came from the migration era cemeteries of Târgu Mureş, excavated in 1909–1910. The Egyptian mummy, which was received in December 1909, was omitted from the list, perhaps because it was not possible to include it with the monuments of Transylvanian history, the basis of the collection. It is clear that the discoveries made in 1910–1911 at the Turdaş, Valea Nandrului, Cioclovina and Cluj excavations, and which substantially modified knowledge of the Paleolithic and Neolithic in Transylvania, and also the period of the Hungarian establishment, remained out of the presentation.

The description of the coin collection is missing from the manuscript. István Kovács, Pósta's disciple, was asked to write this since he was assigned to supervise the collection. The title of the mentioned study appears in a contemporary enumeration of his speciality works, but only an extract of it was published, being the introduction of an article in which is described the jubilee plaque of the TMS. The original manuscript did not come down to us.

In the present publication, in the annex of Pósta's work, one can find Kovács's article, and thus the reader can get a fairly accurate image of the double collection a hundred years ago. A second annex offers another unpublished manuscript by Pósta, which has the text of the conference dedicated to the presentation of the above mentioned plaque. Most of the pictures are publications of the images selected by Pósta, though a few missing photographs were replaced from other sources. Included in this category is a published image of the plaque, as well as two photographs of some pages from the manuscript dedicated to the double collection. The original manuscripts, and also most of the pictures in the present publication, are in the National Archives, Cluj County Department. After the dissolu-

ABSTRACT

tion of the TMS, at the start of the communist regime, its collections were taken to different state run museums in Cluj, but the most valuable pieces were taken to Bucharest. Following the collapse of the dictatorial regime, the Transylvanian Museum Society is still waiting for the restitution of those spiritual items it was deprived of in dark times.

Translated by Zoltán Vincze jr

Pósta Béla 1899 és 1919 között a kolozsvári egyetem régészeti tanszékének tanára volt, ugyanakkor az Erdélyi Múzeum-Egyesület egyetemi használatban lévő Érem- és Régiségtárának igazgatója. Pósta Béla kiadásra szánt szövege 1909-ben az EME fennállásának 50. évfordulójára készült, de mindeddig nem jelent meg nyomtatásban. A dolgozat a régiségtár akkori állapotát, valamint annak történetét mutatja be. A kézirat képmelléklettel történő kiadása az intézménytörténet nagy eseménye. A Pósta által kiválasztott fényképek többségét sikerült a levéltárban azonosítani, csak néhányat kellett más forrásból pótolni.

A kéziratra néhai Csetri Elek bukkan rá, azonosítása, gondozása és a magyarázó előszó Vincze Zoltán munkája.

ISBN 978-606-8178-81-3

9 786068 178813